حەسەنی کوڕی عەلی (رضي الله عنه)

ئەم هاوەڵەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) کە باسی دەکەین یەکێکە لە خۆشەویستترین و نزیکترین و لێکچووترین و پایەدارترینی هاوەڵانی پێغەمبەر(ﷺ)، ئەمە حەسەنی کوڕی عەلیە، کوڕی فاتیمەی کچی پێغەمبەری خوایە(ﷺ)، کوڕی ئامۆزای پێغەمبەر(ﷺ)، باوکی مژدەپێدراوی بەهەشت و چوارەم خەلیفەی موسڵمانانە، دایکی کچی پێغەمبەر(ﷺ) و گەورەی ژنانی بەهەشتە، باپیرەشی موحەممەدی پێغەمبەری خوایە، براکەی حوسەینی کوڕی عەلیە، حەسەن لێکچووترین کەسە بە پێغەمبەر(ﷺ)، رەیحانە خۆشەویستەکەی پێغەمبەری خوایە(ﷺ)، ئەو منداڵە چاوگەشەیە کە پێغەمبەر(ﷺ) ماچی دەکرد، دەیگرتە کۆش، یاری بۆ دەکرد، خۆشی دەویست و دەیفەرموو من خۆشم دەوێت، خوایە تۆش خۆش بوێت، ئەو لاوە خوێن گەرمە بوو کە لە دەوری هاوەڵاندا بوو، نزیك و خۆشەویستی خەلیفەکانی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، ئەو کەڵەپیاوەیە کە پێغەمبەر(ﷺ) مژدەی دا دەبێتە هۆی چاککردنی پەیوەندی نێوان دوو دەستەی موسڵمانان و رێکیان دەخات، هەرواش بوو، مزگێنیەکەی پێغەمبەر(ﷺ) هاتەدی و گەورەیی حەسەن دەرکەوت، ئەمە حەسەنە، گەورەی گەنجانی بەهەشتە، خەلیفەی پێنجەمی راشیدینە، حەسەنی کوڕی عەلی لە ئالوبەیتی پێغەمبەر(ﷺ)، بۆیە زۆر گرنگە بە

وردی توێژینەوە لە ژیانی ئەم هاوەڵە بکەین، چونکە هەم خۆشەویستی پێغەمبەری خوایە(ﷺ)، هەم خەلیفەی پێنجەمی باوەڕدارانە، گومانگەلێکی زۆریش لەسەر ژیانی دروستکراوە، پشت بە خوا بە وردی و بە پوختی لەسەر ژیانی دەدوێین، گەرچی ئەگەر بمانەوێت هەرچی لەسەر ژیانی هەیەو پەیوەستە پێیەوە باسی بکەین پێویستمان بە بەرگێکی تەواو دەبێت تایبەتی بکەین پێیەوە.

ناوو رەچەڵەکی:

ناوی حەسەنی کوڕی عەلی کوڕی ئەبوو طالیبی کوڕی عەبدولموطەلیبی کوڕی هاشمی قورەیشی هاشیمیە، کونیەکەی ئەبوو موحەممەدە.[١]

باوکی ناوی عەلی کوڕی ئەبوو طالیبە کە ئامۆزای پێغەمبەری خوا(ﷺ)[٢] و یەکەم منداڵی موسڵمان بووو زاوای پێغەمبەر(ﷺ) و مێردی فاتیمەی

١ - أسد الغابة، ج2، ص 15.

٢ - أسد الغابة، ج4، ص 100.

کچی موحەممەدە،[١] یەکێکە لە دە موژدەپێدراوەکەی بەهەشت[٢] و کەسی نزیکی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و مەولا و خۆشەویستی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بوو، خەلیفەی چوارەمی باوەڕداران بوو، بە شەهیدی گەڕایەوە بۆ لای خوا.[٣]

دایکی حەسەن ناوی فاطیمەی کچی موحەممەدی کوڕی عەبدوڵایە، کچی پێغەمبەری خوایە (صلى الله عليه وسلم)،[٤] گەورەی ژنانی بەهەشت[٥] و دایکی دوو رەیحانە و خۆشەویستەکەی پێغەمبەری خوایە (صلى الله عليه وسلم)،[٦] یەکەم کەسی ناو بنەماڵەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بوو کە دوای پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) وەفاتی کرد.[٧]

---

١ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج4، ص 564.

٢ - سنن أبي داود، الرقم 4052، سنن ابن ماجة، الرقم 132، سنن الترمذي، الرقم 3767، صحيح ابن حبان، الرقم 7103، المستدرك على الصحيحين، الرقم 5355، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7921، مسند احمد بن حنبل، الرقم 1567، مسند الطيالسي، الرقم 230، صححه الألباني في صحيح و ضعيف الجامع الصغير و زيادته، الرقم 50، كما صححه شعيب الارناؤوط.

٣ - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج6، ص 12.

٤ - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص 19.

٥ - صحيح البخاري، الرقم 3446.

٦ - صحيح البخاري، الرقم 3564، صحيح ابن حبان، الرقم 7079، سنن الترمذي، الرقم 3788، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8258، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 5753، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 5606، مسند الطيالسي، الرقم 2025، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2815.

٧ - صحيح البخاري، الرقم 4179، صحيح مسلم، الرقم 4590.

زڕدایکێکی(باوەژن) هەبوو بە ناوی ئومامەی کچی ئەبیلعاص کە عەلی کوڕی ئەبوو تالیب لە سەردەمی خیلافەتی عومەری کوڕی خەتتابدا بەهاوسەری گرت.[١]

زڕدایکێکی تری(باوەژن) هەبوو بە ناوی خەولەی کچی ئیاس کە دایکی موحەممەدی برای بوو.[٢]

باپیرەی لە ڕووی باوکیەوە ئەبوو تالیب بوو کە پشت و هاوکارێکی گەورەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بوو، تا دوا ساتی ژیانی پشتگیری پێغەمبەری خوای(صلى الله عليه وسلم) کرد، بەڵام بە بێباوەڕی کۆچی دوایی کرد.[٣]

داپیرەی لە ڕووی باوکیەوە ناوی فاطیمەی کچی ئەسەد بوو کە ژنی ئەبوو طالیب بوو،[٤] ئەم ئافرەتە لە کۆچەران بوو و کاتێکیش وەفاتی کرد پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کراسەکەی خۆی کرد بە کفن و لە ناو گۆڕەکەشیدا راکشا تا خۆڵەکە رێك بوو و فەرمووی بۆیە وامکرد تا جلی بەهەشت بکاتە بەری

١ - سير أعلام النبلاء، ج1، ص 335.

٢ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 617.

٣ - صحيح البخاري، الرقم 6205، صحيح مسلم، الرقم 336.

٤ - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج6، ص 12.

وله گۆڕەكەشیدا راكشام تا گۆڕەوشاری لەسەر سووك بێت، دواى ئەبووتالیب ئەم ئافرەتە لە هەموو كەس چاكتر بووە لەگەڵم.[١]

داپیرەی لە رووی دایكیەوە خەدیجەی كچی خوەیلیدە، دایكی باوەڕداران و ژنی پێغەمبەری خوایە(ﷺ)، یەكەم كەس بوو كە باوەڕی هێنا بە پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر(ﷺ)، ئافرەتێكی دەوڵەمەند بوو كە سامانەكەی بۆ خزمەتی پێغەمبەر(ﷺ) بەكارهێنا، دایكی هەموو منداڵەكانی پێغەمبەری خوا(ﷺ) بوو جگە لە ئیبراهیم كە لە ماریە لەدایك بوو،[٢] چاكترینی ئافرەتانی بەهەشتە،[٣] سێ ساڵ پێش كۆچی پێغەمبەر(ﷺ) بۆ مەدینە كۆچی دوایی كرد.[٤]

١ - المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 7057، قال الهيثمي: في سنده سعدان بن الوليد و لم أعرفه و بقية رجاله ثقات.

٢ - أسد الغابة، ج7، ص 88-92.

٣ - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 2571، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 2659، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 18826، صحيح ابن حبان، الرقم 7120، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8080، المستدرك على الصحيحين، الرقم 3771، صححه الذهبي في التلخيص، كما صححه شعيب الأرناؤوط، كما صححه الألباني في سلسلة الأحاديث الصحيحة، الرقم 1508.

٤ - أسد الغابة، ج7، ص 95.

براو خوشکەکانی:

برایەکی هەبوو بە ناوی حوسەین کە خۆشەویستی پێغەمبەر(ﷺ) و برابچووکی حەسەن و گەورەی گەنجانی بەهەشتە،[١] لە ساڵی شەست و یەکی کۆچی لە کەربەلا بە دەستی سەربازانی دەوڵەتەکەی یەزید شەهید کرا.[٢]

برایەکی تری هەبوو بە ناوی موحسین کە برابچووکی بوو، کاتێك لەدایك بوو پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی بە عەلی کوڕەکەمم نیشان بدەن بزانم ناوتان ناوە چی؟ وتی ناومان ناوە حەرب، فەرمووی(بەڵکو موحسینە).[٣]

لە ژنەکانی تری عەلی باوکی چەند برایەکی تری هەبوون کە لە کەربەلائدا لەگەڵ حوسەیندا شەهید بوون(جەعفەر، عەبباس، عوسمان،

١ - سنن الترمذي، الرقم 3786، صحيح ابن حبان، الرقم 7069، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8254، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 11365، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2549، صححه الألباني في صحيح و ضعيف الجامع الصغير و زيادته، الرقم 79، صححه الذهبي في التلخيص.

٢ - أسد الغابة، ج2، ص 28.

٣ - صحيح ابن حبان، الرقم 7068، المستدرك على الصحيحين، الرقم 4722، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 11141، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 746، ضعفه الألباني في سلسلة الاحاديث الصحيحة، الرقم 3706، لكن حسنه شعيب الأرناؤوط، و صححه الذهبي في التلخيص.

ئەبووبەکر)، [1] برایەکی تری هەبوو لە ڕێی باوکیەوە، بەڵام دایکیان جیاواز بوو، ئەم برایەی ناوی موحەممەد بوو و لە مێژوودا بە ئیبنولحەنەفیە ناسراوە، دایکی ناوی خەولەی کچی ئیاسە. [2]

خوشکێکی هەبوو بە ناوی ئوموکلثوم کە لەساڵی شەشی کۆچی لەدایك بوو. [3]

خوشکێکی تری هەبوو بە ناوی زەینەب کە ئەمیش خوشکی دایك و باوکی بوو، لە سەردەمی پێغەمبەردا(ﷺ) لەدایك بوو، زەینەب لەگەڵ حوسەینی برایدا چوو بۆ کەربەلا، کاتێك حوسەینی برای شەهید کرا، زەینەب–هاودەم بەو ژن و منداڵانەی کە مابوون– برا بۆ دیمەشق. [4]

---

١ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 189.

٢ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 617.

٣ - سير أعلام النبلاء، ج3، ص 500.

٤ - أسد الغابة، ج7، ص 146.

مامەکانی:

مامێکی ناوی جەعفەر بوو کە خۆشەویستی پێغەمبەری خوا(ﷺ) و بەرپرسی کۆچەرانی حەبەشە بوو، لە غەزای موئتەدا شەهید بوو و پێغەمبەری خوایش(ﷺ) موژدەی دا کە جەعفەر لە بەهەشتە.[١]

مامێکی تری ناوی عەقیل بوو کە براگەورەی هەموویان بوو، خۆشەویستی پێغەمبەری خوا(ﷺ) بوو، لە ساڵی هەشتی کۆچیدا کۆچی کرد بۆ مەدینە و بەشداری چەند غەزایەك بوو، عەقیل لە دوای عەلی برای و لە سەردەمی موعاویەی کوڕی ئەبووسوفیاندا کۆچی دوایی کرد.[٢]

مامێکی تری هەبوو بە ناوی طالیبی کوڕی ئەبوو طالیب کە ئەمیان بە بێباوەڕی مرد، هەرچەندە لەگەڵ بێباوەڕان هات بۆ غەزای بەدر، بەڵام پێش جەنگەکە گەڕایەوە بۆ مەککەو بەشداری نەکرد،[٣] **ئەو بە نابەدڵی هاتبوو بۆیە گەڕایەوە، بەڵام دواتر نە لەناو کوژراواندا بینرا و نە گەیشتەوە مەککە.**[٤]

---

١ - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1، ص 206-211.

٢ - أسد الغابة،ج 4، ص 70-73.

٣ - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص 266.

٤ - تاريخ الطبرى، ج2، ص 29.

پوورەکانی:

هەرچی پوورەکانی بوون، ئەوا لە سەری دایکیەوە کچەکانی پێغەمبەری خوا(ﷺ) بوون(زەینەب، روقییە، ئوممکلثوم).

زەینەب پووری گەورەی حەسەن و کچە گەورەی پێغەمبەر(ﷺ) بوو، بەڵام لە ساڵی هەشتەمی کۆچیدا کۆچی دوایی کرد.[١]

روقییە کە ژنی عوثمانی کوڕی عەففان بوو، کاتێك غەزای بەدر روویدا روقییە نەخۆش بوو، بۆیە بە ویستی پێغەمبەر(ﷺ) عوثمان لای روقییە مایەوە، بەڵام پێش ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) بگاتەوە ناو مەدینە روقییە کۆچی دوایی کرد.[٢]

ئوممکلثوم کە لە روقییە بچووکتر بوو و دوای مردنی روقییەی خوشکی پێغەمبەر (ﷺ) ئەوی مارە کرد لە عوسمانی کوڕی عەففان، بەڵام ئەمیش لە ساڵی نۆی کۆچیدا وەفاتی کرد و باوکی(پێغەمبەری ئازیز(ﷺ)) نوێژی لەسەر کرد.[٣]

---

١ - أسد الغابة، ج7، ص 144.

٢ - أسد الغابة، ج7، ص 126.

٣ - أسد الغابة، ج7، ص 421.

پوورەکانی لە سەری باوکیەوە بریتی بوون لە:

ئوممو هانیئی کچی ئەبوو تالیب کە لە فەتحی مەککەدا موسڵمان بوو، کاتێك موسڵمان بوو پەنای هوبەیرەی مێردی دا و پێغەمبەریش(صلى الله عليه وسلم) پەناکەی قبووڵ کرد.[١]

جومانەی کچی ئەبوو تالیب کە ئەم زووتر موسڵمان بووبوو، ئەوەبوو پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە دەستکەوتەکانی خەیبەر سی کۆڵ خورمای پێدا.[٢]

خاڵۆکانی:

سەبارەت بە خاڵۆکانی بریتی بوون لە کوڕەکانی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کە هەموویان هەر بە منداڵی کۆچی دواییان کردبوو.

لەدایکبوونی:

حەسەنی کوڕی عەلی لە ساڵی سێیەمی کۆچی و لە ناوەڕاستی مانگی رەمەزاندا لەدایك بوو، رایەکیش دەڵێت بەڵکو لە ناوەڕاستی مانگی

---

١ - أسد الغابة، ج7، ص 442.

٢ - أسد الغابة، ج7، ص 56.

شەعباندا لەدایك بووە، رایەكیش دەڵێت ساڵێك پاش ئوحود لەدایك بوو، رایەك دەڵێت بەڵكو دوو ساڵ پاش ئوحود لەدایك بووە.[١]

بەڵام ئیبن حەجەر دەڵێت رای دروستتر ئەوەیە كە لە ناوەڕاستی رەمەزانی ساڵی سێیەمی كۆچیدا لەدایك بووە.[٢]

پێش لەدایك بوونی پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) دەیزانی كە فاتیمەی كچی منداڵی دەبێت، ئەوەتا ئومولفەضل دەڵێت شەوێك خەوم دی بینیم بەشێك لە جەستەی پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) لەماڵی مندایە، منیش ترسام و راچڵەكیم، ئینجا هاتم بۆ لای پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) و خەوەكەم بۆ گێڕایەوە، ئەویش فەرمووی(خيرا رأيت، تلد فاطمة غلاما، فتكفلينه بلبن ابنك قثم)، (خەوی خێرت دیوە، فاتیمە منداڵێكی دەبێت و تۆیش دەیگریتە خۆ و دایەنی دەكەیت و لە شیری قوپەمی كوڕت دەدەیت پێی)، ئومولفەضل دەڵێت ئەوەبوو حەسەن لەدایك بوو، كە هێنرا بۆم شیرم پێدەدا تا كەوتە گاگۆڵكێ، ئینجا هێنام بۆ لای پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و لە ژوورەكەیدا دامنیشاند، حەسەن میزی كرد، منیش دام لەنێوان هەردوو شانی، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) پێی ناخۆش بوو و فەرمووی(لەگەڵ كوڕەكەم

---

١ - أسد الغابة، ج2، ص 16.

٢ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص 68.

نەرمونیان بە رەحمەتی خوات لێ بێت، کوڕەکەمت ئازار دا)، منیش وتم ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) جلەکەت لابەرە و جلێکی تر بپۆشە تا ئەوەت بۆ بشۆم، ئەویش فەرمووی(إنما يغسل بول الجارية و ينضح بول الغلام)،[1] (میزی کچ بێت جل دەشۆردرێت، ئەگەر میزی کوڕ بوو ئاوپرژێن دەکرێت).

هەرچەندە ئەم گێڕانەوەیە لە هەندێ ریوایەتدا بۆ حوسەین[2] هاتووەو لە هەندێکی تردا هاتووە(حەسەن یان حوسەین)،[3] بەڵام راستتر وایە کە حەسەن بووە، چونکە ئەوەیان کە دەڵێت حوسەین بووە ذەهەبی بە لاوازی داناوە، ئەوەشیان دەڵێت حوسەین یان حەسەن بووە ئەلبانی بە لاوازی داناوە، بەڵام ئەو گێڕانەوەی دەڵێت حەسەن لەدایکبوو شوعەیب ئەرنائووط بە صەحیحی داناوە.

---

١ - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 26276 و اللفظ له، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2477، صححه شعيب الأرناؤوط.

٢ - المستدرك على الصحيحين، الرقم 4770، قال الذهبي في التلخيص منقطع ضعيف.

٣ - سنن ابن ماجة، الرقم 3920، ضعفه الألباني في صحيح و ضعيف سنن ابن ماجة، الرقم 3923.

ناونانی

کاتێك پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) هەواڵی بیست کە فاتیمەی کچی منداڵی بووە خێرا چوو بۆ ماڵیان، فەرمووی(أروني ابني ما سميتموه)،(ئادەی کوڕەکەمم نیشان بدەن، ناوی چیتان لێ ناوە؟) عەلی کوڕی ئەبوو تالیبیش وتی ناوم ناوە حەرب، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی(بل هو حسن)،[١] (بەڵکو با ناوی حەسەن بێت)، بەوە ناوی نرا حەسەن.

وەستانێك:

پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە فەرموودەیەکی صەحیحدا دەفەرموێت(إن أحب أسمائكم إلى الله عبد الله و عبد الرحمن)،[٢] (خۆشترین ناوەکانتان لای خوا بریتین لە عەبدوڵا و عەبدوڕەحمان)، بەڵام دەبینین پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ناوی کچەزاکانی خۆی بەو ناوەوە نەناوە، ئایا ئەمە بەڵگەیە لەسەر ناڕاستی ئەو

[١] - صحيح ابن حبان، الرقم 7068، المستدرك على الصحيحين، الرقم 4722، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 11141، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 746، ضعفه الألباني في سلسلة الاحاديث الصحيحة، الرقم 3706، لكن حسنه شعيب الأرناؤوط، و صححه الذهبي في التلخيص.

[٢] - صحيح مسلم، الرقم 4068 و اللفظ له، سنن الترمذي، الرقم 2833، سنن ابن ماجة، الرقم 3725، سنن الدارمي، الرقم 2646، سنن أبي داود، الرقم 4319، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 17952، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 13143.

فەرموودەیە یان ئەو گومانە دروست دەکات کەپێغەمبەر(ﷺ) جوانترین ناوەکانی هەڵنەبژاردبێت؟!!

لە وەڵامدا دەڵێین:

ئەو فەرموودەیە صەحیحەو گومانی تێدا نیەو لە صەحیحی موسلیمیشدا هاتووە، گومانیش نیە پێغەمبەر(ﷺ) هەمیشە جوانترینی هەڵبژاردووە، بەڵام ئەوەی پێغەمبەر(ﷺ) ئەو شتەی نەکردووە چەند خاڵێك لەخۆدەگرێت:

یەکەم: پێدەچێت ئەو فەرموودەی دوای ئەوە فەرمووبێت کە کچەزاکانی لەدایك بون و دوای ئەوە ئەو فەرموودەی فەرمووبێت.

دووەم: پێدەچێت پێغەمبەر(ﷺ) ئەوەی نەکردبێت تا ئوممەتەکەی وانەزانن ئەمە واجبە یان سوننەتێکی موئەککەدەیە و بەوە ناوی هەموو ئوممەتی پێغەمبەر(ﷺ) لە چەند ناوێکدا بەرتەسك بێتەوە، هەر بۆیە ئەوەشی فەرمووەو بە هاوەڵان و موسڵمانانیشی نیشانداوە دەکرێت ناوی تری جوانیش بنێیت لە منداڵی تازە لەدایك بوو، بەڵام ناوێك بێت کە ئاماژەی خێری تێدا بەدی بکرێت، بۆیە دەبینین دوای پێغەمبەریش(ﷺ) هاوەڵان بە سەدان ناوی جیاوازیان ناوە لە تازە لەدایکبوان و ناوی

موسڵمانانیان لە چەند ناوێکدا بەرتەسك نەکردووەتەوەو جوان لە پەیام و مەبەستی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) تێگەیشتون.

سێیەم: پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ڕێگەیەکی تری نیشانی موسڵمانان داوە کە گرتنەبەری سوننەتی پێغەمبەرانی پێشووە لە ناوناندا، ئەوەتا دەفەرموێت لەسەر سەنگی منداڵەکانی هاروون ناوی ئەم منداڵانەم ناوە.

کاتێك حەسەن لەدایك بوو پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بانگی نوێژی فەرموو بە گوێی حەسەندا.[١]

سەبارەت بە ماوەی پاش لەدایکبوونی ئەوا لەلایەن ئوممولفەضلەوە شیری پێدەدرا، ئەوەتا ئوممولفەضل دەگێڕێتەوەو دەڵێت ئوممولفەضل دەڵێت ئەوەبوو حەسەن لەدایك بوو، کە هێنرا بۆم شیرم پێدەدا تا کەوتە گاگۆڵکێ، ئینجا هێنام بۆ لای پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و لە ژوورەکەیدا دامنیشاند، حەسەن میزی کرد، منیش دام لەنێوان هەردوو شانی، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) پێی ناخۆش بوو و فەرمووی(لەگەڵ کوڕەکەم نەرمونیان بە ڕەحمەتی خوات لێ بێت، کوڕەکەمت ئازار دا)، منیش وتم ئەی پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) جلەکەت

---

١ - سنن أبي داود الرقم 4462، سنن الترمذي، الرقم 1474 و قال حديث حسن صحيح، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 17949، مسند احمد بن حنبل، الرقم 26569، مسند الطيالسي، الرقم 1001، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 927، مسند الروياني، الرقم 664، حسنه الألباني في صحيح و ضعيف سنن أبي داود، الرقم 5105، ضعفه شعيب الأرناؤوط.

لابەرە و جلێکی تر بپۆشە تا ئەوەت بۆ بشۆم، ئەویش فەرمووی(إنما يغسل بول الجارية و ينضح بول الغلام)،[1] (میزی کچ بێت جل دەشۆردرێت، ئەگەر میزی کوڕ بوو ئاوپرژێن دەکرێت).

ئینجا پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) گوێزەبانەی کرد بۆ حەسەن و دوو بەرانی بۆ سەربڕی.[2]

ئەبی رافع دەڵێت: کاتێك حەسەن لەدایك بوو، فاتیمە چوو بۆ لای پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و وتی ئایا گوێزەبانەیەك نەکەم بۆ کوڕەکەم؟ ئەویش فەرمووی(لا ولكن احلقي رأسه ثم تصدقي بوزن شعره من فضة على المساكين أو الأوفاض)، (نا، بەڵام سەری بتاشەو بە کێشی مووە تاشراوەکانی لە زیو بکە بە خێر و بیدە بە هەژاران و ئەو هاوەڵانەی لە مزگەوتن و دەستکورتن یان ئەهلی صوففە)، فاتیمەش چوو ئەوەی کرد.[3]

---

١ - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 26276 و اللفظ له، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2477، صححه شعيب الأرناؤوط.

٢ - السنن الكبرى للنسائي، الرقم 4415، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن النسائي، الرقم 4219.

٣ - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 26566، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 23722، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 913، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 17945، ضعفه شعيب الأرناؤوط، و قال الألباني: وهذا إسناد حسن لولا أن شريكا وهو ابن عبد الله القاضى سىء الحفظ لكنه لم يتفرد به.

لێرەدا پرسیارێك دروست دەبێت: خۆ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) گوێزەبانەی کردبوو بۆ حەسەن ئیتر بۆچی فاتیمە ئەمەی وت؟ یانی دەبێت کام لەم دوو فەرموودە راست بن؟

لە وەڵامدا دەڵێین: لەوانەیە بۆ ئەوە بووبێت پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) خۆی گوێزەبانەی بۆ کردبوو، بۆیە فاتیمەش ویستی خۆیشی گوێزەبانەی بۆ بکات، بەڵام پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) رێی پێ نەدا، لەوانەشە بۆ ئەوە بێت کە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) رێی پێ نەدا لەبەر ئەوەی باری ژیانی فاتیمەو عەلی زۆر سەخت بوو و دەست کورت بوون، بۆیە رێنموونی کرد بۆ جۆرێك لە خێرکردن.[١]

بە پێی گێڕانەوەیەك لە رۆژی حەوتەمی لە دایکبوونیدا حەسەن خەتەنە کراوە، جابیر دەڵێت پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە رۆژی حەوتەمی لەدایکبوونی حەسەن و حوسەینیشدا خەتەنەی کردون.[٢]

حەسەنی کوڕی عەلی لە سەردەمی پێغەمبەردا(صلى الله عليه وسلم)

ئوسامەی کوڕی زەید دەڵێت من حەسەن پێکەوە بووین، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ئێمەی دەگرتە کۆش و دەیفەرموو(اللهم إني أحبهما

١ - فتح الباري، ج9، ص 596.

٢ - السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 16322، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 6826.

فأحبهما)،[١] (خوایە من ئەم دوانەم خۆش دەوێن، دەی تۆش خۆشت بوێن).

هەروەها ئوسامەی کوڕی زەید بەسەرهاتێکی تر دەگێڕێتەوەو دەڵێت: شەوێك دام لە دەرگای ماڵی پێغەمبەر(ﷺ)، پێغەمبەرم(ﷺ)بە جۆرێك شتێکی لە خۆی گرمۆڵە کردبوو کە نەمدەزانی چیە، جا کە ئیشەکەم تەواو بوو وتم بە پێغەمبەر(ﷺ) ئەوە چیت پێیە وا بەرگت بۆ گرمۆڵە کردووە؟ پێغەمبەر(ﷺ) کە بەرگەکەی لابرد بینیم حەسەن و حوسەینی لە باوەش ناوەو فەرمووی(هذان ابناي و ابنا ابنتي اللهم أحبهما فأحبهما و أحب من يحبهما)،[٢] (ئەوە دوو کوڕەکەمن، کوڕانی کچەکەمن، خوایە من ئەم دوانەم خۆش دەوێن دەی تۆیش خۆشت بوێن و ئەوەشت خۆش بوێت کە ئەم دوانەی خۆش دەوێن).

١ - صحيح البخاري، الرقم 3558، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7901، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 19600، مسند احمد بن حنبل، الرقم 21261، مسند ابن أبي شيبة، الرقم 31544، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2576.

٢ - سنن الترمذي، الرقم 3787، حسنه الألباني في صحيح و ضعيف سنن الترمذي، الرقم 3769، صحيح ابن حبان، الرقم 7077، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 31543، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8252، المعجم الصغير للطبراني، الرقم 552.

بەڕائی کوڕی عازب دەڵێت پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) رادەما لە حەسەن و حوسەین و دەیفەرموو (اللهم إني أحبهما فأحبهما)،[1] (خوایە من ئەم دوانەم خۆش دەوێن، دەی تۆیش خۆشت بوێن).

بەرائی کوڕی عازب دەڵێت پێغەمبەری خوام(صلى الله عليه وسلم) بینی حەسەنی کوڕی عەلی لە قەلادۆشکان نابوو و دەیفەرموو(اللهم إني أحبه فأحبه)،[2] (خوایە من خۆشم دەوێت دەی تۆیش خۆشت بوێت).

ئەبوو هورەیرە دەڵێت پێغەمبەری خوام(صلى الله عليه وسلم) بینی حەسەنی کوڕی عەلی لە قەلادۆشکان نابوو و لیکەکانی حەسەنیش دەڕژان بەسەر پێغەمبەردا(صلى الله عليه وسلم).[3]

ئەبوو هورەیرە دەڵێت جارێك لەگەڵ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە بازاڕی مەدینە بووم، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چوو و منیش چووم، پێی فەرمووم(أين لكع)(کوا

---

١ - سنن الترمذي، الرقم و قال حديث حسن صحيح، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن الترمذي، الرقم 3782.

٢ - صحيح البخاري، الرقم 3560، صحيح مسلم، الرقم 4552، صحيح ابن حبان، الرقم 7072، سنن الترمذي، الرقم 3801، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 31553، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18209، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2518.

٣ - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 9568، سنن ابن ماجة، الرقم 656، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن ابن ماجة، الرقم 658، كما صححه شعيب الأرناؤوط على شرط مسلم.

لوكەع)–وشەی لوكەع بۆ خۆشی بۆ منداڵ بەكاردەهێنرا–، سێ جار ئەوەی فەرموو، ئینجا فەرمووی(حەسەنی كوڕی عەلی بانگ بكە)، منیش چووم بینیم حەسەن دەڕوات بە ڕێدا و ملیوانێك لە ملیدایە، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بە دەست ئاماژەی بۆ كرد و ئەویش ئاماژەی بۆ كرد–واتە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) باوەشی بۆ كردەوەو بە ئاماژەی دەست بانگی كرد–، كە حەسەن هات پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) گرتیە كۆش و فەرمووی(خوایە من خۆشم دەوێت دەی تۆیش خۆشت بوێت و ئەوەشت خۆش بوێت كە ئەوی خۆش دەوێت)، ئەبووهورەیرە دەڵێت ئیتر دوای ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) كەس نەبوو هێندەی حەسەنی كوڕی عەلی لام خۆشەویست بێت.[١]

ئەبوو هورەیرە دەڵێت پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەیفەرموو(من أحب الحسن و الحسين فقد أحبني، ومن أبغضهما فقد أبغضني)،[٢] (هەركەس حەسەن و حوسەینی خۆش بوێت ئەوە منی خۆش ویستووە، هەركەسیش رقی بێت لێیان ئەوە رقی لە منە).

١ - صحيح البخاري، الرقم 5552 و اللفظ له، صحيح مسلم، الرقم 4550، صحيح ابن حبان، الرقم 7073، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 8174، مسند الحميدي، الرقم 1004.

٢ - سنن ابن ماجة، الرقم 142، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 7672، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 6084، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 4895، حسنه الألباني في صحيح و ضعيف سنن ابن ماجة، الرقم 143.

ئەبووهورەیرە دەڵێت جارێك ئەقرەعی کوڕی حابیسی تەمیمی لای پێغەمبەر(ﷺ) دانیشتبوو، پێغەمبەر(ﷺ) حەسەنی کوڕی عەلی ماچ کرد، ئەقرەع وتی من دە کوڕم هەیە تا ئێستا هیچکامیانم ماچ نەکردووە، پێغەمبەریش(ﷺ) سەیرێکی کرد و پاشان فەرمووی(من لا یرحم لا یرحم)،[١] (ئەوەی میهرو سۆزی نەبێت میهر و سۆزی بۆ نابێت).

هەروەها ئەبوو هورەیرە دەگێڕێتەوە دەڵێت رۆژێك پێغەمبەرم(ﷺ) بینی چوو بۆ بەر دەرگای ماڵی فاتیمەو فەرمووی ئەی حەسەن، ئەوەبوو حەسەن هاتە دەرەوە بۆ لای، پێغەمبەر(ﷺ) دەمی ماچ کرد و زمانی مژی و گرتیە کۆش، ئەبووهورەیرە دەڵێت سوێند بە خوا ئیتر تا ئێستاش بەردەوام حەسەنم خۆش دەوێت.[٢]

ئەبووهورەیرە دەڵێت حەسەنی کوڕی عەلیم بینی لە ژوورەکەی پێغەمبەر(ﷺ) بوو و پەنجەکانی دەکرد بە ناو ریشی پێغەمبەردا(ﷺ) و پێغەمبەریش(ﷺ) زمانی دەکرد بە دەمیدا، واتە زمانی حەسەنی دەکرد

---

١ - صحيح البخاري، الرقم 5657، صحيح مسلم، الرقم 4383، صحيح ابن حبان، الرقم 458، سنن أبي داود، الرقم 4562، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 7105.

٢ - المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 6586.

بە دەمی خۆیدا، ئینجا فەرمووی(خوایە من خۆشم دەوێت، دەی تۆیش خۆشت بوێت و ئەوەشت خۆش بوێت کە حەسەنی خۆش دەوێت).[١]

جارێك حەسەنی کوڕی عەلی لە خزمەتی پێغەمبەردا(ﷺ) بوو، بڕێك خواردنی صەدەقە دانرابوو، ئەویش دانەیەکی خستە دەمیەوە، پێغەمبەریش(ﷺ) فەرمووی(کخ کخ) بۆ ئەوەی فڕێی بدات، ئینجا پێی فەرمو(أما شعرت أنا لا نأكل الصدقة)،[٢] (مەگەر بیرت نەماوە کە ئێمە لە صەدەقە ناخۆین).

ئەنەسی کوڕی مالیك دەڵێت هیچ کەس نەبوو هێندەی حەسەنی کوڕی عەلی لە پێغەمبەر(ﷺ) بچێت.[٣]

عائیشەی دایکی باوەڕداران دەڵێت: بەیانیەك پێغەمبەر(ﷺ) چوویە دەرەوەو جلێکی خوری لەبەر بوو کە لە مووی ڕەش دروستکرابوو، ئینجا حەسەنی کوڕی عەلی هات و پێغەمبەر(ﷺ) هێنایە ژوورەوە، دوای

١ - معجم ابن الأعرابي، الرقم 1326، معجم ابن المقرىء، الرقم 631.

٢ - صحيح البخاري، الرقم 1431، صحيح مسلم، الرقم 1843، مستخرج أبي عوانة، الرقم 2106، صحيح ابن حبان، الرقم 3353، سنن أبي داود، الرقم 3933، سنن الدارمي، الرقم 1645، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 35844، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8371، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 12359، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 9954، مسند الطيالسي، الرقم 2593.

٣ - صحيح البخاري، الرقم 3563، سنن الترمذي، الرقم 3794، صحيح ابن حبان، الرقم 7083.

ماوەیەکی تر حوسەین هات و لەگەڵی هاتە ژوورەوە، دواتر فاتیمە هات و پێغەمبەر(ﷺ) ئەویشی هێنایەژوورەوە، ئینجا عەلیش هات و پێغەمبەر(ﷺ) ئەویشی هێنایە ژوورەوە، ئینجا پێغەمبەر(ﷺ) ئەم ئایەتەی خوێندەوە(إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجس أهل البيت و يطهركم تطهيرا).[١]

پێغەمبەر(ﷺ) نزای پەنادانی بۆ حەسەن و حوسەین دەفەرموو و دەیفەرموو: (باوکتان بەوە داوای پەنای ئیسماعیل و ئیسحاقی دەکرد: أعوذ بكلمات الله التامة من كل شيطان و هامة و من كل عين لامة).[٢]

ئەگەر سەیر بکەین ژیانی حەسەن لە خزمەت پێغەمبەردا(ﷺ) یەکپارچە بریتی بووە لە وەرگرتنی ناز و خۆشەویستی پێغەمبەر(ﷺ)، دەیگرتە کۆش، ماچی دەکرد، خۆشەویستی خۆی بۆ نیشان دەدا، نزای بۆ دەکرد، دەیخستە قەلادۆشکانی، زمانی دەمژی، دەیبرد بۆ سەر مینبەر

---

١ - صحيح مسلم، الرقم 4554، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 31462، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 2662،

٢ - صحيح البخاري، الرقم 3207 و اللفظ له، سنن ابن ماجة، الرقم 3522، صحيح ابن حبان، الرقم 1017، سنن أبي داود، الرقم 4133، سنن الترمذي، الرقم 2037، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 23072، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 10416، مسند احمد بن حنبل، الرقم 2339، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 2315.

لەگەڵ خۆیدا، لە نوێژدا کە دەچوویە سەر پشتی بە نەرمی سەری بەرز دەکردەوە،هتد...، چەندین بەسەرهات کە لە هەموویاندا خۆشەویستی خۆی بۆ حەسەن نیشان داوەو داوای کردووە خوا خۆشی بوێت و ئەوەشی خۆش بوێت کە حەسەنی خۆش دەوێت.

ئەبی بەکرە دەڵێت پێغەمبەر(ﷺ) لە مزگەوت بەرنوێژی بۆ دەکردین و حەسەنیش بچووك بوو دەهات، کە پێغەمبەر(ﷺ) سوجدەی دەبرد حەسەن دەچوویە سەر کۆڵی، پێغەمبەریش(ﷺ) زۆر بە نەرمی و هێواشی سەری بەرز دەکردەوە، هاوەڵان وتیان ئەی پێغەمبەر(ﷺ) تۆ لەگەڵ ئەم منداڵە جۆرێك سۆز دەنوێنیت کە نەماندیوە لەگەڵ کەسی تر وابکەیت، ئەویش فەرمووی(إنه ريحانتي من الدنيا، إن ابني هذا سيد و عسى الله أن يصلح به بين فئتين من المسلمين)،[١] (ئەم کوڕەم ڕەیحانەی منە لە دنیادا، ئەم کوڕەم سەییدەو هیوام وایە خوا بیکاتە هۆی چاککردنی نێوانی دوو دەستەی موسڵمانان).

ئەبی بەکرە دەڵێت ڕۆژێك پێغەمبەر(ﷺ) حەسەنی هێنا و لەگەڵ خۆی بردیە سەر مینبەر و فەرمووی(ابني هذا سيد و لعل الله أن يصلح به بين

---

١ - صحيح ابن حبان، الرقم 7074، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 20005، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2527، مسند الطيالسي، الرقم 904، صححه شعيب الأرناؤوط.

فئتين من المسلمين)،[1] (ئەم کوڕەم سەییدەو هیوام وایە خوای گەورە بەهۆیەوە نێوانی دوو دەستەی موسڵمانان ڕێکبخات).

ئەبی سەعیدی خودری دەڵێت: پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی(الحسن و الحسين سيدا شباب أهل الجنه)،[2] (حەسەن و حوسەین گەورەی گەنجانی بەهەشتن).

حەسەن کە لە خزمەتی پێغەمبەردا(صلى الله عليه وسلم) بوو فەرموودەی لێوە دەبیست و ئەو فەرموودانەشی دەگێڕایەوە،[3] لەوانە حەسەن دەڵێت پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) نزایەکی فێر کردم تا لە قنووتی نوێژی ویتردا بیخوێنم(اللهم اهدني فيمن هديت ، وعافني فيمن عافيت ، وتولني فيمن توليت ، وبارك لي فيما أعطيت ، وقني

---

١ - صحيح البخاري، الرقم 3450 و اللفظ له، سنن أبي داود، الرقم 4064، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 1699، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 11140، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 19891.

٢ - السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8253، سنن الترمذي، الرقم 3786، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 31537، مسند احمد بن حنبل، الرقم 10762، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 1134، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2545، قال الألباني في سلسلة الأحاديث الصحيحة، الرقم 796، حديث حسن صحيح.

٣ - المطالب العالية لابن حجر، الرقم 626، صحيح ابن خزيمة، الرقم 1023.

شر ما قضيت ، فإنك تقضي ولا يقضى عليك ، وإنه لا يذل من واليت ، تباركت ربنا وتعاليت).[١]

کاتێك قوڕەیشیەکان پەیمانیان شکاند و پێغەمبەر(ﷺ) بڕیاریدا هێرش بباتە سەر مەککە و فەتحی بکات، ئەبووسوفیان هات تا ڕێککەوتنەکە درێژ بکاتەوە، کە چووە خزمەت پێغەمبەر(ﷺ) پێغەمبەری خوا(ﷺ) وەڵامی نەدایەوە، بۆیە چوو تکای لە ئەبووبەکر و عومەر و عەلی کرد تا لای پێغەمبەر(ﷺ) سکاڵای بۆ بکەن، ئەوەبوو کە چوو بۆ لای عەلی حەسەنی کوڕی عەلی منداڵێك بوو لەبەردەمیدا یاری ئەکرد، عەلیش وەك ئەوانی تر ئەبووسوفیانی بێهیوا کرد و وتی پێغەمبەر(ﷺ) بڕیارێکی داوە کە کەسمان بۆی نیە قسەی تێدا بکات.[٢]

---

١ - صحيح ابن خزيمة، الرقم 1024، صحيح ابن حبان، الرقم 949، سنن الدارمي، سنن ابي داود، الرقم 1227، سنن ابن ماجة، الرقم 1174، سنن الترمذي، الرقم 446، الرقم 1603، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 1419، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 2921، مسند احمد بن حنبل، الرقم 1654، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن ابن ماجة، الرقم 1178، كما صححه شعيب الأرناؤوط.

٢ - تاريخ الطبري، ج2، ص 154.

حەسەنی کوڕی عەلی لە سەردەمی خیلافەتی راشیدیندا

حەسەنی کوڕی عەلی لە سەردەمی ئەبووبەکری صدیقدا

حەسەنی کوڕی عەلی لە سەردەمی خەلیفە راشیدینەکاندا رێز و خۆشەویستی زۆری هەبوو، ئەبووبەکری صدیق کە نزیکترین هاوەڵی پێغەمبەر(ﷺ) بوو دەیزانی حەسەن چەند خۆشەویست بوو لای پێغەمبەر(ﷺ).

چەند شەوێکی کەم بەسەر وەفاتی پێغەمبەردا(ﷺ) تێپەڕ بووبوو، ئەبووبەکری صدیق نوێژی عەسری کرد بۆ موسڵمانان، کە لێبوونەوە هاتەدەرەوەو عەلیش لەگەڵیدا بوو دەرۆیشتن بە رێدا، ئەبووبەکر حەسەنی بینی کە لەگەڵ چەند منداڵێك یاری دەکرد، ئەبووبەکر حەسەنی گرتە قەلادۆشکان و دەیوت لە پێغەمبەر(ﷺ) دەچێت نەك لە عەلی، عەلیش پێدەکەنی.[١]

حەسەن ئامادەی کاتی وەفاتی ئەبووبەکری صدیق بوو، حەسەن دەڵێت کاتێك ئەبووبەکر سەرەمەرگی هات بە عائیشەی وت ئەی عائیشە سەیری ئەو

---

١ - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 43 و اللفظ له، صحيح البخاري، الرقم 3370، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 33، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2464، دلائل النبوة للبيهقي، الرقم 239،

وشترە بکە کە لە شیرەکەیمان دەخواردەوەو ئەو تەشتەی بەکارمان دەهێنا و ئەو بەرگەی دەمانپۆشی، ئێمە کاتێك کاروباری موسڵمانانمان بەدەست بوو ئەو شتانەمان بەکاردەهێنا، جا ئەگەر مردم ئەوانە ببە بۆ عومەر، ئەوەبوو کە ئەبووبەکر مرد ئەو شتانەی نارد بۆ عومەر، ئەویش وتی خوا لێت رازی بێت ئەی ئەبووبەکر، باری ئەوەی دوای خۆتت قورس کرد.[١]

حەسەنی کوڕی عەلی لە سەردەمی عومەری کوڕی خەتتابدا

هەروەها عومەری کوڕی خەتتابیش رێزێکی زۆری دەنا لە بنەماڵەی پێغەمبەر(ﷺ)، ئەوەتا کاتێك دەیەوێت بەخششی خەڵك دیاری بکات، راوێژی کرد بە عەبدورەحمانی کوڕی عەوف، عەبدورەحمانیش وتی لە خۆتەوە دەست پێ بکە، چونکە تۆ شیاوتریت بەوە، عومەریش وتی نا سوێند بەخوا لە نزیکترین کەسەکانی پێغەمبەرەوە(ﷺ) دەست پێ دەکەم، ئینجا لەوانەی بەشداری بەدر بوون، بەوجۆرە دەچم تا دەگاتە خۆم، ئەوەبوو یەکەمجار پێنج هەزاری بڕیەوە بۆ عەلی کوڕی ئەبوو تالیب، دواتر بۆ هاشمیە بەشداربووەکانی بەدر.[٢]

١ - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 36.

٢ - مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 32250.

بیلالی کوڕی ڕەباحی بانگبێژی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کە دوای وەفاتی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چووبوو بۆ شام، خەوێکی دی بە پێغەمبەری خواوە(صلى الله عليه وسلم)، لە خەوەکەیدا پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) پێی فەرموو ئەو هەموو جەفاو دوورگیریە چیە ئەی بیلال، ئایا کاتی نەهاتووە سەردانم بکەیت، ئیتر بیلال بە خەفەت و دڵداگیرانەوە لەخەو ڕاچڵەکی، سواری وڵاخەکەی بوو بەرەو مەدینە، چوویە لای گۆڕەکەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و دەگریا، لەو کاتەدا حەسەن و حوسەین–دوو ڕەیحانەکەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)– هاتن بۆ ئەوێ، ئیدی یادگاریەکانی باپیرەی ئازیزیان بیر دەکەوتەوە کاتێك بیلالیان دەبینی، بیلال دەیگوشین بە خۆیدا و ماچی دەکردن، حەسەن و حوسەین وتیان زۆر بە تاسەوەین بانگت ببیستین، ئەویش دڵی دوو ڕەیحانەکەی نەشکاند و بانگی دا، دەنگی بانگی بیلال لە مەدینەدا بەرزبوویەوە، هەر کە وتی الله أكبر خەڵکی مەدینە ڕاپەڕین، تا گەیشتە أشهد أن محمدا رسول الله ئیتر گریان هەموانی گرتەوە، دوای پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) ڕۆژێکی تری وا نەبینرابوو ئاوا گریان هەموان بگرێتەوە.[1]

١ - أسد الغابة، ج1، ص 307، سير أعلام النبلاء، ج1، ص358، قال الذهبي إسناده لين و هو منكر.

حەسەنی کوڕی عەلی لە سەردەمی عوثمانی کوڕی عەففاندا

کاتێك هێرش کرایە سەر ماڵەکەی عوثمانی کوڕی عەففان و ویستیان بیکوژن، حەسەنی کوڕی عەلی لەگەڵ چەند هاوەڵێکی تردا لە ماڵی عوثمانی کوڕی عەففاندا مایەوە و بەرگری دەکرد، بەڵام عوثمان داوای لێکردن وازبێنن و نەجەنگن،[١] کاتێکیش عوثمان شەهید کرا و ژنەکەی هاورای کرد، هەریەك لە حەسەن و حوسەین و چەند کەسێکی تر چوونە ژوورەوە، سەیریان کرد عوثمان شەهید کراوە و سەری بڕاوە.[٢]

ئیبنولعەرەبی لەو بارەیەوە دەڵێت:

ئەوەش چەسپاوە کە حەسەن و حوسەین و ئیبن زوبەیر و ئیبن عومەر و مەروان هەموویان بەچەکەوە چوون بۆ ماڵ–بۆ بەرگری کردن لە عوثمان– بەڵام ئەو پێی وتن بڕیارم بۆتان ئەوەیە بگەڕێنەوەو چەکەکانتان دابنێن و لە ماڵی خۆتان بمێننەوە...

عەبدوڵای کوڕی عامری کوڕی رەبیعە دەڵێت: من لەگەڵ عوثمان لە ماڵەوە بووم، وتی بزانە کێ گوێڕایەڵی فەرمانی منە پێی بڵێ دەست و چەکی بگرێتەوەو بەکاری نەهێنێت، پاشان وتی ئەی ئیبن عومەر

١ - تاريخ الإسلام للذهبي، ج3، ص 452.

٢ - تاريخ الإسلام للذهبي، ج3، ص 459.

هەستە–ئەوکات ئیبن عومەر شمشێرێکی بەدەستەوە بوو–بڕۆ ئەو هەواڵە بدە بە خەڵکەکە.

ئیبن عومەر و حەسەنی کوڕی عەلیش چوونەدەرەوەو – ئاشووبگێڕانیش– چوونە ناو ماڵەکەو عوسمانیان کوشت...

حەسەنی کوڕی عەلی کۆتا کەس بوو کە لەلای مابوویەوە، چونکە حەسەن و حوسەین و ئیبن عومەر و ئیبن زوبەیر و مەڕوان هاتبوون بۆ لای، ئەویش زۆر جەختی لێکردنەوە چەکەکانیان دابنێن و بچنەدەرەوەو بچنەوە بۆ ماڵی خۆیان...

ئیبن زوبەیر و مەڕوان پێیان وت: ئێمە بڕیارمان لەسەر خۆمان داوەو وازناهێنین، عوثمانیش دەرگاکەی کردەوەو –لە ڕاستترین گێڕانەوەدا هاتووە–چوونە ژوورەوە بۆ لای.[١]

هەریەك لە عەبدوڵای کوڕی زوبەیر و حەسەنی کوڕی عەلی و مەروانی کوڕی حەکەم لە کاتی بەرگریکردنیان لە عوثمانی کوڕی عەففان بریندار بوون.[٢]

---

١ - ابن العربي، العواصم من القواصم.

٢ - البداية والنهاية لابن كثير، ج7، ص 188.

کاتێك هەواڵی شەهیدبوونی عوسمان گەیشت بە عەلی کوڕی ئەبووتالیب، عەلی تەواو شڵەژا و هاودەم بە طەلحەو زوبەیر و سەعد چوون بۆ لای عوسمان و بینییان کوژراوە، عەلی تووڕە بوو لە حەسەن و حوسەین و وتی ئێوە لەبەر دەرگا بوون و هێشتتان ئەمیری باوەڕداران بکوژرێت؟! ئەوانیش وتیان ئێمە ئاگادار نەبوین بە کوژرانی، عەلی دەستی بەرزکردەوەو بۆگزێکی دا لە حەسەن و دای بەسەر سنگی حوسەینیشدا، قسەشی وت بە موحەممەدی کوڕی طەلحەو عەبدوڵای کوڕی زوبەیر.[1]

حەسەنی کوڕی عەلی لە سەردەمی عەلی کوڕی ئەبوو تالیبدا (رضي الله عنه)

کاتێك عوثمان شەهید کرا دوای ئەوە بەیعەتی خیلافەت درا بە عەلی کوڕی ئەبوو تالیب، بەڵام کێشەکە لەوەدا بوو بەیعەتەکە هەموو موسڵمانانی لەخۆنەگرت، بەڵکو بەهۆی راجیایی سەبارەت بە خوێنی عوثمان فیتنەیەك لەنێوان هاوەڵاندا روویدا، ئەویش بوویە هۆی روودانی هەردوو جەنگی جەمەل و صفین، دواجاریش کێشەکە هەر بەو بارەیەوە مایەوە تا لەسەر دەستی حەسەنی کوڕی عەلی فیتنەکە کوژایەوە.

---

[1] 0 الثقات لابن حبان، ج2، ص 265.

بەو بەیعەتدانە موعاویە لە شام و خەڵکی شام مانەوەو بەیعەتیان نەدا بە عەلی، جگە لەوەی تەلحەو زوبەیرو دایکی باوەڕداران عائیشەش ئیجتیهادیان وابوو دەبێت بکوژانی عوثمان یەکسەر بکوژرێنەوە، بەڵام عەلی کوڕی ئەبووتالیب رای وابوو پەلە نەکرێت لە کوشتنەوەیان چونکە ئەوان لەناو مەدینەدان و سەربازانی دەوڵەتی ئیسلامیش لە دەرەوەن و ئەگەر هەیە خێرا بکرێت لە لێدانیان بتوانن مەدینە بگرن.

بەهەرحاڵ ئەمە بوویە هۆی کەوتنەوەی فیتنەیەکی گەورە کە ئەنجامێکی دڵتەزێنی هەبوو بۆ موسڵمانان و تا ئەمڕۆش ئاهی داخی ئەو فیتنەیە لای موسڵمانان گەرمەو هێشتا خەفەتیان بەو فیتنەیە دانەمرکاوەتەوەو بووە بە چەکێك بەدەست دوژمنانی ئیسلام و مێژووی ئیسلامی و هاوەڵانەوە تا داخی دڵی خۆیان بڕژن.

حەسەنی کوڕی عەلی بەیعەتی دا بە عەلی باوکی و لەگەڵیدا مایەوە، کاتێك سەربازگەکەی عەلی لە رەبذە بوو تا بچن بۆ جەنگی دژ بە تەلحەو زوبەیر، پاش ئەوەی نوێژیان کرد، حەسەن چوو بۆ لای عەلی باوکی و لەلای دانیشت و وتوێژێکی لەگەڵ باوکیدا کرد، حەسەن وتی باوکە من شتێکم پێ وتیت و تۆیش لە قسەم دەرچوویت، سبەی بێ کەس دەکوژرێیت و کەس سەرخەرت نابێت، عەلیش پێی وت تۆ هێشتا لووشکەلووشکی کیژانت هەیە، چیت پێ وتم و من بەگوێم نەکردیت؟ حەسەن وتی ئەو رۆژەی گەمارۆی ماڵی عوثمان

درا داوام لێکردیت لە مەدینە بچیتە دەرەوە تا کاتێك عوثمان کوژرا تۆ لەناو مەدینەدا نەبیت، پاشان ئەو رۆژەی عوثمان کوژرا پێم وتیت بەیعەت لەکەس وەرنەگریت تا وەفدی خەڵکی ناوچەکان و عەرەب و بەیعەتی هەموو میصرت بۆ بێت، پاشان کاتێك ئەو دوانە ئەوەیان بەزمی خۆیان کرد پێم وتیت لە ماڵی خۆتدا بمێنیتەوە تا رێکدەکەون، ئەگەر خراپەی لێکەوتەوە ئەوە تۆی بەرنەدەکەوت، کەچی لە هەموو ئەمانەدا تۆ پێچەوانەی منت کرد، عەلیش وتی: کوڕی ئازیزم، سەبارەت بە دەرچوونم لە مەدینە کاتێك عوثمان گەمارۆ درابوو، دەی سوێند بەخوا وەك چۆن ئەو گەمارۆ درابوو منیش گەمارۆ درابووم، سەبارەت بەوەی بەیعەت وەرنەگرم تا هەموو ناوچەکان بێن و بەیعەت بدەن، بارو دەسەڵاتەکە هی مەدینە بوو و پێمان باش نەبوو ئەو بارە بفەوتێت، سەبارەت بە دەرچوونی تەلحەو زوبەیریش ئەوە کەمی و ترسنۆکی بوو بۆ موسڵمانان، سوێند بەخوا لەو کاتەوەی دەسەڵاتم وەرگرتووە پشت بەردراوم و هەرچیەك پێویست بووە نەهاتووەتە رێم، سەبارەت بەوەی لە ماڵەوە دابنیشتایەم، ئەی چیم بکردایە بەوەی دەهات بۆ لام، تۆ ئەتویست من چۆن بم؟ دەتویست وەك جرج بوومایە کە گەمارۆ دەدرێت دباب دبابیەتی–بانگکردنی نێوان جرجەکان–.[1]

---

[1] - تاريخ الطبري، ج3، ص 11.

بەڵام حەسەن كە ئەمانەی دەوت بە باوكی هاوكات ئامادەیی هەبو وهەموو پشتگیریەكی باوكی بكات وەك خەلیفەیەك كە بەیعەتی پێدابوو، بۆیە كاتێك عەلی داوای كرد خەڵكی كووفە بێنە ناو ریزی سوپاكەی و ئەبووموسای ئەشعەریش خەڵكەكەی سارد دەكردەوە تا نەچن چونكە ئەوەی بە فیتنەیەك دەزانی، عەلی چەند كەسێكی نارد تا خەڵكەكە رازی بكەن بێنە ناو سوپاكەی، بەڵام هیچكام ئەوەیان پێ نەكرا، دواجار عەلی حەسەنی كوڕی نارد لەگەڵ عەممار‌دا، ئەوەبوو حەسەن وعەلی چوونە مزگەوتی كوفەو لەوێ ئەبوو مووسا كە حەسەنی بینی باوەشی پێداكرد، حەسەن وتی ئەی ئەبوو مووسا بۆچی خەڵكمان لێدەتەكێنیتەوە، سوێند بەخوا ئێمە تەنها خێرمان دەوێت و كەسی وەك ئەمیری باوەڕدارانیش لەهیچ ناترسێت، ئەبووموسا وتی بە دایك و باوكمەوە بەقوربانت بم راست دەكەیت، بەڵام راوێژپێكراو دەبێت سپاردەكار بێت، من بیستوومە لە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەیفەرموو(فیتنەیەك روودەدات كە ئەوەی تیایدا دانیشتووە زۆر باشترە لەوەی تیایدا راوەستاوە، ئەوەی تیایدا راوەستاوە زۆر باشترە لەوەی تیایدا رێ دەبڕێت، ئەوەی تیایدا رێ دەبڕێت زۆر باشترە لەوەی تیایدا سوارە) خوا ئێمەی كردوەتە برای یەك و ماڵ و خوێنی لەیەك حەرام كردوین، ئینجا چەند ئایەتێكی خوێندەوە، عەممار كە لەگەڵ حەسەن بوو تووڕە بوو و هەستا و كەوتە قسەكردن لەناو

خەڵکەکەدا، هەندێکیش وەلامیان دایەوە... حەسەن دواتر قسەی بۆ خەڵکەکە کرد و وتی ئەی خەڵکینە بێن بەدەم بانگەوازی ئەمیرەکەتانەوەو بچن بۆ لای براکانتان، چونکە کەس دەبێت بچێت بەدەم ئەم بانگەوازەوە، سوێند بەخوا ئەگەر کەسانی ژێر ئەم بارە بگرنە دەست زۆر لەپێشتر و باشترە بۆ داهاتووش، دەی وەرن بەدەم بانگەوازەکەمانەوەو لەو بارەدا کە ئێمەو ئێوەش پێی تاقی دەکرێینەوە هاریکارمان بن، بەوە خەڵکەکە رازی بوون.[1]

بەوجۆرە حەسەن بەردەوام لە ریزی سوپای باوکیدا مایەوەو هەوڵیدا، تا ئەوەی عەلی باوکی بە دەستی ناپاکی لێیدرا و سەرەمەرگی هات، جا جوندوبی کوڕی عەبدوڵا هات بۆ لای عەلی و وتی ئەی ئەمیری باوەڕداران ئەگەر تۆمان لەدەستدا ئایا بەیعەت بدەین بە حەسەن؟ عەلیش وتی نە فەرمانتان پێ دەکەم بۆ ئەوەو نە ڕێگریشتان لێ دەکەم، خۆتان باشتر دەزانن،[2] ئەمەش ئاماژەیە بەوەی عەلی کوڕی ئەبوو تالیب راوێژی پێ ڕەوا بووە نەك دەسەڵاتی بنەماڵەیی و پشتاوپشتی.

---

١ - تاريخ الطبري، ج3، ص 26-27.

٢ - تاريخ الطبري، ج3، ص 157.

پاشان عەلی هەریەك لە حەسەن و حوسەینی بانگ کرد و ئامۆژگاری کردن و وەسیەتی بۆ کردن تا لەخواترس بن و دنیا لەخشتەیان نەبات و قسەی حەق بلێن و کار بکەن بۆ ڕۆژی دوایی و نەیاری ستەمکار و سەرخەری ستەملێکراو بن و کار بە قورئان بکەن و لەبەر خوا ترسیان لە لۆمەی لۆمەکاران نەبێت، ئینجا بە موحەممەدی کوڕیشی وت هەمان ئامۆژگاریشم بۆ تۆ هەیەو داواشم لێتە ڕێز لە براکانت بگریت چونکە مافیان بەسەرتەوە زۆرە، داوای کرد لە حەسەن و حوسەینیش چاك بن لەگەڵ موحەممەد چونکە برایانە و خۆشەویستی باوکیانە.، ئینجا ڕوویکردە حەسەن و وتی کوڕی خۆم وەسیەتت بۆ دەکەم لەخواترس بیت و نوێژەکان لە کاتی خۆیدا بکەیت و زەکات لە کاتی خۆیدا بدەیت و جوان دەستنوێژ بگریت چونکە نوێژ بە پاکی قبووڵە، نوێژی زەکات نەدەر دروست نیە، لێبوردنت هەبێت بۆ تاوانکار و قین و تووڕەییت بخۆرەوەو پەیوەندی خزمایەتیت بەتین بکە و لەگەڵ نەزاناندا لەسەرخۆ بە و شارەزای ئایین بەو خۆراگربە لەسەر دینداری و پەیوەستی قورئان بەو دراوسێیەتیت چاك بێت و فەرمان بکە بە چاکەو ڕێگری بکە لە خراپە و دوور بە لە خراپەو داوێن پیسی.[١]

---

١ - تاريخ الطبرى، ج3، ص 158.

ئینجا کە عەلی وەفاتی کرد حەسەن هەستاو وتارێکی پێشکەش کرد بە خەڵکەکەو تیایدا وتی: دوێنێ کەسێك جێی هێشتن کە پێش خۆی و پاش خۆیشی هێندەی ئەو زانستیان نەبوو، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) کە ئاڵای دەدایە دەست پشتی هەڵنەدەکرد تا ئەو شوێنەی فەتح دەکرد، جبریل لە لای راستیەوە بوو و میکائیل لە لای چەپیەوە بوو، تەنها شتێك پاش خۆی جێی هێشتبێت حەوت سەد درهەم بووە کە لە مووچەکەی پاشەکەوتی کردووە، دەیویست بەو پارەیە خزمەتکارێك بکڕێت،[١] شەوێك کوژرا کە تیایدا قورئان دابەزیوە، تیایدا عیسا بەرزکرایەوە، تیایدا مووسا گیانی سپارد)، حەسەن و حوسەین و عەبدوڵای کوڕی جەعفەر تەرمەکەی عەلییان شۆرد،[٢] ئینجا حەسەن نوێژی لەسەر باوکی کرد.[٣]

لەم چەند نموونەی پێشووەوە بۆمان دەردەکەوێت ئەوەی دەوترێت سەبارەت بە ناتەبایی نێوان ئالوبەیت و خەلیفە راشیدینەکان هیچ نیە جگە

---

١ - صحيح ابن حبان، الرقم 7046، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8137، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 1656، المستدرك على الصحيحين، الرقم 4750، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 31465، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2651، حسنه الألباني في سلسلة الأحاديث الصحيحة، الرقم 2496، كما حسنه شعيب الأرناؤوط،

٢ - البداية والنهاية لابن كثير، ج7، ص 329.

٣ - المستدرك على الصحيحين، الرقم 4636، سكت عنه الذهبي.

لە دەستکاریکردنێکی راستیە مێژووییەکان لە بەرژەوەندی بیرو رێبازێکی دیاریکراوی داهێنراوی نوێدا، چونکە ئەگەر کینەیەك لە نێواندا هەبوایە حەسەن نەدەچوو بۆ بەرگری لە ماڵی عوسمانی کوڕی عەففان گیانی خۆی بخاتە مەترسیەوە، ئەوەی راستیەکەیە دواتر بە تێپەڕبوونی کات کاتێك ناکۆکیەکانی نێوان رەوتی هەوادارانی عەلی کوڕی ئەبووتالیب و هەوادارانی موعاویەی کوڕی ئەبووسوفیان قووڵبوونەوە، ئیتر بە ناکۆکیەکانی خۆیانەوە نەوەستان و کەوتنە دەستکاریکردنی رابردووی هاوەڵان تا بیسەلمێنن بنەڕەتی ئەو ناکۆکیە لەوێوەیە، ئەگەرنا راستی گێڕانەوە مێژووییەکان شتێکی تر دەڵێن.

خیلافەتی حەسەنی کوڕی عەلی

بەیعەتپێدانی:

پاش ئەوەی عەلی کوڕی ئەبووتالیب شەهید کرا، بەیعەتی خیلافەت درا بە حەسەنی کوڕی عەلی، وەك پێشتریش هێنامان ئەوە بە بڕیاری عەلی نەبوو، بەڵکو ئەو وتی نە فەرمانتان پێ دەکەم بەیعەتی پێبدەن و نە ڕێگریشتان لێ دەکەم.

لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە عەلی وتی من بەو بارەوە جێتان دێڵم کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) جێی هێشتن-واتە کەستان بۆ دیاری ناکەم-، جا ئەگەر خوا خێری بوێت بۆتان لەسەر چاکترینتان کۆتان دەکاتەوە وەك چۆن دوای پێغەمبەر(ﷺ) لەسەر چاکترینتان کۆی کردنەوە.[١]

عەلی کوڕی ئەبووتالیب لە حەڤدەی ڕەمەزانی ساڵی چلی کۆچیدا شەهید کرا، بۆیە بەیعەتدانەکەی عەلیش لە ودەورووبەرەدایە، نزیکەی چل هەزار کەس بەیعەتیان پێدا، ئەوانە پێشتر بەیعەتی مەرگیان دابوو بە عەلی باوکی.[٢]

---

١ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 14.

٢ - أسد الغابة، ج2، ص 19.

یەکەم کەس بەیعەتی دا بە حەسەن قەیسی کوڕی عوبادە بوو کە پێی وت دەستت بێنە تا لەسەر کتێبی خوا و سوننەتی پێغەمبەرەکەی بەیعەتت پێبدەم، حەسەنیش بێدەنگ بوو، ئەوەبوو بەیعەتی پێدا و بە دوایدا خەڵکی تریش بەیعەتیان پێدا.[١]

حەسەن مەرجی دانابوو لەسەر خەڵکی ئینجا رازی بوو بەیعەتی پێ بدرێت، ئەوەتا هیلالی کوڕی خەباب دەڵێت حەسەن کەسە دیارەکانی خەڵکی عێراقی کۆکردەوە لە کۆشکی مەدائیندا و وتی ئێوە بەو بڕیارە بەیعەتتان پێ داوم کە لەگەڵ ئەوە ئاشتی بکەن کە من ئاشتی لەگەڵ دەکەم و لەگەڵ ئەوە بجەنگن کە من لەگەڵی دەجەنگم.[٢]

خەڵکی زیاتر لە عەلی حەسەنیان خۆشدەویست و زۆر پێی سەرسام بوون.[٣]

---

١ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 14.

٢ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص 73.

٣ - تأريخ الإسلام للذهبي، ج4، ص 6.

ناچارکردنی حەسەن بە جەنگ

حەسەن قەیسی کوڕی سەعدی دانابوو بە ئەمیری ئاذەربایجان، بەڵام قەیس بەردەوام زۆری دەکرد لە حەسەن تا بچێت بۆ جەنگی شام، بۆیە حەسەن بڕیاری دا قەیس لابەرێت و لە شوێنیدا عوبەیدوڵای کوڕی عەبباسی دانا، ئیتر هەرچەندە حەسەن نیازی جەنگی نەبوو، بەڵام زۆرێك لە دەوری زۆریان لێکرد و ناچاریان کرد بڕیاری جەنگ بدات، بۆیە سوپایەکی گەورەی پێکهێنا و قەیسی کوڕی سەعدی لە پێشەوە دانا و دوانزە هەزار سەربازی دایە دەست، خۆیشی بە سوپاوە کەوتەڕێ تا بڕوات جەنگی موعاویە و خەڵکی شام بکات تا ڕازی بن بەیعەت بدەن، ئەوەبوو لە نزیك مەدائین بوو کە هەواڵێك هات وترا قەیس کوژراوە، هەر بەم هەواڵە سەرجەم سەربازان شڵەژان و کەوتنە تاڵان و بڕی،[1] دەوروبەرەکەی کەوتنە دزینی شمەکەکانی حەسەن، ئەوەی مابوویەوە بەڕەکەی ژێری بوو، ئەویشیان برد، ئینجا یەکێك لە خەواریجەکان کە لەوێ بوو خەنجەرێکی دا لە حەسەن و برینداری کرد، خێرا خەڵکەکە ئەو کابرایان کوشت، ئەو خەنجەرەش ژەهراوی بوو، ماوەی نزیکەی مانگێك حەسەن بەو برینەوە مایەوە، دواتر خوا شیفای دا و برینەکەی چاك بوویەوە،[2] حەسەن بەوە زۆر بێزار بوو لەو سوپایەو

---

١ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 14.

٢ - تاريخ الإسلام للذهبي، ج4، ص 6.

متمانەی نەما پێیان و چوو لە کۆشکی سپی ناو مەدائین دانیشت، هێشتا برینەکەشی چاك نەبووبوویەوە، یەکێك لەوانەی لەوێ بوو ناوی موختاری کوڕی ئەبی عوبەید بوو بە والی مەدائین(سەعدی کوڕی مەسعوود)ی وت بۆچی شتێك ناکەیت هەم ببیتە خاوەن پۆست و هەم دەوڵەمەندیش بیت؟ وتی چی بکەم؟ وتی حەسەن بگرەو بینێرە بۆ موعاویە، ئەویش پێی وت خوا خۆت و بیرۆکەت بێزراو بکات، ناپاکی بنوێنم بەرامبەر بە کچەزای پێغەمبەری خوا؟!![1]

هەنگاونان بەرەو رێککەوتن لەگەڵ موعاویە

حەسەنی کوڕی عەلی بڕیاریدا رێکبکەوێت لەگەڵ موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیاندا، جا هەر دەستەیەك و باس لە هۆکارێك دەکەن بۆ ئەو رێککەوتنە.

هۆکاری رێککەوتنی حەسەن لەگەڵ موعاویە

ئەمەشی لە ناچاری و لاوازیدا نەکرد، بەڵکو تەنها لەپێناو کوژاندنەوەی فیتنەو رێکخستنی نێوان دوو دەستەی موسڵمانان‌دا کرد وەك چۆن پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لە فەرموودەیەکدا ئاماژەی دابوو کە حەسەن کارێکی وا دەکات، ئەبی بەکرە دەڵێت رۆژێك پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) حەسەنی هێنا و لەگەڵ

---

١ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 14.

خۆی بردیە سەر مینبەر و فەرمووی(ابني هذا سيد و لعل الله أن يصلح به بين فئتين من المسلمين)،[1] (ئەم کوڕەم سەییدەو هیوام وایە خوای گەورە بەهۆیەوە نێوانی دوو دەستەی موسڵمانان ڕێکبخات).

هەروەها لەم گێڕانەشەوە بە تەواوەتی نیازی حەسەن لەو ڕێککەوتنەدا لە زمانی خۆیەوە دەبیستین کە بۆچی لەگەڵ موعاویە ڕێککەوتووە:

عەبدوڵای کوڕی جەعفەر دەڵێت حەسەنی کوڕی عەلی وتی رایەکم هەیە حەز دەکە تۆیش شوێنم بکەویت، وتم چیە؟ وتی دەمەوێت بچمەوە مەدینەو لەوێ دابنیشم و دەسەڵات جێبهێڵم بۆ موعاویە، چونکە فیتنە هەر ناکوژێتەوەو خوێن زۆر رژاوە و ڕێ براوە، منیش وتم خوا لەسەر ئوممەتی موحەممەد پاداشتی خێرت بداتەوە، ئینجا حەسەن ناردی بە شوێن حوسەیندا و هەمان قسەی بۆ کرد و زۆر مشتومڕی لەگەڵ کرد تا حوسەینی رازی کرد.[2]

---

[1] - صحيح البخاري، الرقم 3450 و اللفظ له، سنن أبي داود، الرقم 4064، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 1699، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 11140، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 19891.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص 73.

موعاویە دەیزانی حەسەن لە هەموان زیاتر رقی لە فیتنەو ئاشووبە، هەر بۆیە رێککەوتنی لەگەڵ کرد.[١]

جارێك حەسەن کە بە کووفەدا دەگەڕا، یەکێك سەلامی بۆ کرد و وتی سەلاموعەلەیك ئەی سەرشۆڕکەری باوەڕداران، ئەویش وتی من سەرشۆڕکەری باوەڕداران نیم، بەڵکو نەمویست لەسەر دەسەڵات بەکوشتتان بدەم.[٢]

حوسەینی برای نارازی بوو لەو هەڵوێستەی حەسەنی برای کە لە رێککەوتنی لەگەڵ موعاویە نواندی و وتی تو خوا وا نەکەیت قسەی باوکم پشتگوێ بخەیت و قسەی موعاویەت لا راست بێت، حەسەنیش پێی وت بێدەنگ بە من لە تۆ شارەزاترم بەم مەسەلەیە.[٣]

١ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص 73.

٢ - تاريخ الإسلام للذهبي، ج4، ص 6.

٣ - أسد الغابة، ج2، ص 28.

رێککەوتنی حەسەن و موعاویە

لە ساڵی چل و یەکی کۆچیدا حەسەنی کوڕی عەلی لەگەڵ موعاویە دانیشتنی کرد و گەیشتنە رێککەوتن، بەوپێیە حەسەن وازی لە خیلافەت هێنا بۆ موعاویە، بۆیە بەو ساڵە دەوترێت عام الجماعە(ساڵی کۆدەنگی)، کۆبوونەوەکەی حەسەن و موعاویە لە خاکی عێراق بوو لە ناوچەی ئەنبار، ئەمەش لە مانگی رەبیعولئاخیر یان لە مانگی جەمادیلئوولادا بوو، لەوێ رێککەوتن و حەسەن دەسەڵاتی دایە دەست موعاویە.[١]

ئەم ناپاکی و نیازە خراپانەی ناو سوپاکەی حەسەن وایکرد حەسەن نامە بنووسێت بۆ موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیان تا رێککەوتن بکەن، موعاویەش هەریەك لە عەبدوڵای کوڕی عامیر و عەبدورەحمانی کوڕی سەمورەی نارد بۆ لای تا چی سامانی دەوێت پێی ببەخشن، حەسەنیش مەرجی دانا لە بەیتولمالی کووفە پێنج ملیۆن درهەم ببات و خەراجی ئەبجەرد بۆ ئەو بێت و قسە نەوترێت بە عەلی باوکی، بەرامبەر بەوە واز لە خیلافەت بێنێت بۆ موعاویە و رژانی خوێنی موسڵمانان بوەستێت، حوسەینی برای زۆر بەمە نارازی بوو و سەرکۆنەی حەسەنی دەکرد، بەڵام حەسەن سوور بوو لەسەر راکە، بۆیە هەواڵی نارد بۆ قەیس تا گوێڕایەڵ

---

١ - تاريخ الإسلام للذهبي، ج4، ص 5.

بێت و واز بێنێت لە جەنگ، بەڵام قەیس رازی نەبوو، دواتر هاتە سەر بار و بەیعەتی دا بە موعاویە.[١]

ئینجا موعاویە هات بۆ عێراق و لەوێ رێککەوتن، موعاویە هات تا لەناو خەڵکەکەدا وتار بدات، بەڵام راوێژی پێدرا کە داوا بکات تا حەسەن وتار بدات بۆ خەڵکەکەو پێیان بڵێت کە وازی هێناوە لە دەسەڵات بۆ موعاویە، ئەوەبوو حەسەنیش هەستا و دەستی کرد بە وتارەکەی، سەرەتا بە سوپاس و ستایشی خوا دەستی پێکرد، ئینجا صەلەواتی نارد بۆ پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، ئینجا فەرمووی:

پاشان ئەی خەڵکینە خوای گەورە بە هۆی پێشینانمانەوە ئێوەی رێنموونی کرد و بەهۆی دواییەکانیشمانەوە خوێنی لە رژان پاراستن، ئەم بارە ماوەیەکی هەیە و دنیاش چەند بارو ماوە ماوەیەکە، خوای گەورەش فەرموویەتی بە پێغەمبەرەکەی(وإن أدري لعله فتنة لكم و متاع إلى حين)، کە ئەمەی وت موعاویە تووڕە بوو و داوای کرد حەسەن دابنیشێت.[٢]

خەڵکێك رازی نەبوون بەیعەت بدەن بە موعاویە، بۆیە حەسەن کەسە دیارەکانی خەڵکی عێراقی کۆکردەوە لە کۆشکی مەدائیندا و وتی ئێوە بەو

١ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 14-15.

٢ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 18.

بڕیارە بەیعەتتان پێ داوم کە لەگەڵ ئەوە ئاشتی بکەن کە من ئاشتی لەگەڵ دەکەم و لەگەڵ ئەوە بجەنگن کە من لەگەڵی دەجەنگم، وا منیش بەیعەتم داوە بە موعاویەو ئێوەش گوێڕایەڵی بن.[١]

مەرجەکانی ڕێککەوتنەکە

موعاویە زۆر دڵخۆش بوو بەو دەستپێشخەریەی حەسەن بۆ ڕێککەوتن، چونکە دەیزانی حەسەن لە هەموان زیاتر رقی لە فیتنەو ئاشووبە،[٢] بۆیە پەڕەیەکی سپی بۆ نارد و پێی وت چ مەرجێکت دەوێت بینووسە،[٣] لە خوارووی پەڕەکەشەوە مۆری لێدابوو.[٤]

حەسەن مەرجی دانا کە موعاویە بەپێی قورئان و سوننەت و ئەزموونی خەلیفە راشیدینەکان کار بکات.

نابێت موعاویە دوای خۆی کەس دابنێت بۆ خیلافەت، بەڵکو بە شوورا بێت.

١ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص 73.

٢ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص 73.

٣ - المنتظم لابن الجوزي، ج 5، ص 183.

٤ - تأريخ ابن خلدون، ج2، ص 648.

خەڵکی پارێزراو و دڵنیا بن لە هەردوو لا، خۆیان و سامان و ژن و منداڵیان.

نابێت حەسەن و حوسەین و ئالوبەیت ژێربەژێر ناپاکی بنوێنن.[١]

حەسەن داوای ئەوەی کرد دوای موعاویە بەیعەت بدرێتەوە بە حەسەن ئەگەر هاتو حەسەن مابوو،[٢] موعاویە بەڵێنی دا بە حەسەن ئەگەر ئەو پێش مەرگی حەسەن شتێکی تووش بوو و مرد، ئەوا پۆستی خیلافەت بگەڕێتەوە بۆ حەسەن، چونکە موعاویە دەیزانی حەسەن لە هەموان زیاتر رقی لە فیتنەو ئاشووبە، هەر بۆیە رێککەوتنی لەگەڵ کرد.[٣]

هەروەها حەسەن مەرجی دارایی دانا تا ئەو سامانەی لایانە لێیان نەسەنرێتەوە،[٤] مەرجی دانا لە بەیتولماڵی کووفە پێنج ملیۆن درهەم ببات و خەراجی ئەبجەرد بۆ ئەو بێت،[٥] بەپێی رێککەوتنەکە دەبوو موعاویە قەرزەکانی حەسەن بداتەوە.[٦]

---

١ - الصواعق المحرقة، ج2، ص 399.

٢ - تاريخ الإسلام للذهبي، ج4، ص 5.

٣ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص 73.

٤ - البدايةو النهاية لابن كثير، ج6، ص 219.

٥ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 14.

٦ - الصواعق المحرقة على أهل الرافضة لابن حجر الهيثمي، ط1، مؤسسة الرسالة(لبنان-1997)، ج2، ص 398.

هەروەها حەسەن مەرجی دانا کە ئیتر خوێنی موسڵمانان نەڕژێت و بیر نەکرێتەوە لە رشتنی خوێنی موسڵمانان، ئەوانەی بەشدار بون تۆڵەیان لێ نەکرێتەوە، واتە ئەو بۆیە وازی هێنا تا خوێن نەڕژێت، بۆیە مەرجی وەستاندنی رژانی خوێنی موسڵمانانی دانا.[١]

ئەمەش دەقی ئەو رێککەوتنە بوو کە حەسەن نووسی:

(بسم الله الرحمن الرحيم هذا ما صالح عليه الحسن بن علي رضي الله عنهما معاوية بن أبي سفيان، صالحه على أن يسلم إليه ولاية المسلمين على أن يعمل فيهم بكتاب الله تعالى وسنة رسول الله وسيرة الخلفاء الراشدين المهديين وليس لمعاوية بن أبي سفيان أن يعهد إلى أحد من بعده عهدا بل يكون الأمر من بعده شورى بين المسلمين وعلى أن الناس آمنون حيث كانوا من أرض الله تعالى في شامهم وعراقهم وحجازهم ويمنهم وعلى أن أصحاب علي وشيعته آمنون على أنفسهم وأموالهم ونسائهم وأولادهم حيث كانوا وعلى معاوية بن ابي سفيان بذلك عهد الله وميثاقه وأن لا يبتغي للحسن بن علي ولا لأخيه الحسين ولا لأحد من أهل بيت رسول الله غائلة سرا ولا جهرا ولا يخيف أحدا منهم في أفق من الآفاق، أشهد عليه فلان وفلان بن فلان وكفى بالله شهيدا).[٢]

---

[١] - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 15.

٢ - الصواعق المحرقة، ج2، ص 399.

(بەناوی خوای گەورەو میهرەبان، ئەمە رێککەوتنی حەسەنی کوڕی عەلیە لەگەڵ موعاویەی کوڕی ئەبی سوفیاندا، لەگەڵی رێککەوت لەسەر ئەوەی دەسەڵاتداری موسڵمانانی بداتەدەست بەرامبەر بەوەی –موعاویە– لەناویاندا بە پێی قورئان و سوننەتی پێغەمبەری خواو رێڕەوی خەلیفە راشیدینە رێنموونەکان بجووڵێتەوە، موعاویەی کوڕی ئەبی سوفیان بۆی نیە دوای خۆی کەس راسپێرێت بۆ دەسەڵات، بەڵکو دەبێت دوای ئەوە بە شوورای نێوان موسڵمانان بێت و خەڵکیش لە هەر ناوچەیەکی زەوی خوادا بن دڵنیا و بێخەم بن، چ لە شام یان عێراق یان حیجاز یان یەمەندا بن، هەروەها دەبێت هەوادارانی عەلی لە خۆیان و سامان و ژن و منداڵیان دڵنیا و پارێزراو بن لە هەر کوێ بن، موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیان دەبێت بۆ ئەمە بەڵێن و پەیمانی خوا بدات، حەسەنی کوڕی عەلی و حوسەینی برای و هیچ کام لە ئالوبەیتی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بۆیان نیە بە نهێنی و ئاشکرا ناپاکی بنوێنن و هیچ کام لەوانەش لە هیچ ئاسۆیەك ترسیان لەسەر نەبێت، هەریەك لە فلانە کەس و فلانی کوڕی فلان شاهید بوون، هێندەش بەسە کە خوا شاهید بێت).

ئایا مەرجی قسە نەوتن بە عەلی تێدایە؟

لەو بارەوە هەندێ سەرچاوە هێناویانە کە مەرجێك ئەوە بووە لەوەودوا موعاویە بە ئاشکرا قسە نەڵێت بە عەلی باوکی حەسەن، بەڵام ئەمە لای

زانایانی ئەهلی سوننە بە قبووڵ نەکراو هاتووە، چونکە پێیان وایە موعاویە کەسێکی وا نەبووە قسە بڵێت بە عەلیەك کە مژدەپێدراوی بەهەشت و زاوای پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بووە.

خواش زاناترە بەوەی ئایا ئەوە راستە یان نا.

حەسەن دوای رێککەوتنی لەگەڵ موعاویە

دواتر حەسەن و دارودەستەو نزیکەکانی بڕیاریان دا بەرەو حیجاز بگەڕێنەوەو کووفەیان بەجێهێشت رووەو حیجاز،[١] خەڵکی کووفەش بە گریانەوە ماڵئاواییان لێکرد.[٢]

حەسەن تا دە ساڵ دوای ئەم رێککەوتنە ژیا و ساڵانەش ملیۆنێك درهەمی پێدەدرا لەلایەن موعاویەوە،[٣] ئەویش بەشی زۆری ئەو پارەی دەبەخشی.[٤]

خەڵکێك هەبوون بەو رێککەوتنەی حەسەن نارازی بوون و ئەوەیان بە زەلیلی دادەنا، بۆیە جارێك حەسەن کە بە کووفەدا دەگەڕا، یەکێك سەلامی

١ - البدايةو النهاية لابن كثير، ج8، ص 22.

٢ - تاريخ ابن خلدون، ط5، دار القلم(بيروت-1984)، ج2، ص 649.

٣ - سير أعلام النبلاء، ج3، ص 264.

٤ - سير أعلام النبلاء، ج3، ص 261.

بۆ کرد و وتی سەلاموعەلەیك ئەی سەرشۆڕکەری باوەڕداران، ئەویش وتی من سەرشۆڕکەری باوەڕداران نیم، بەڵکو نەمویست لەسەر دەسەڵات بەکوشتتان بدەم.[١]

هەیانبوو پێی دەوت ئەی ئابڕووبەری موسڵمانان، ئەویش دەیوت ئابڕووچوون باشترە لە چوونە دۆزەخ.[٢]

بەمە نارەحەتیەکەی حەسەن زۆر سەختتر بوو، لەگەڵ ئەوەی مافێکی خۆی وازلێهێنابوو لەپێناو موسڵماناندا، کەچی هێشتا موسڵمانان سووکایەتییان بەرامبەری دەنواند.

بەمجۆرە حەسەن پێنجەم خەلیفەی راشیدین بوو و بە وازهێنانی حەسەنی کوڕی عەلی لە خیلافەت ئیتر ماوەی خیلافەتی راشیدین تەواو بوو، بە بەڵگەی ئەو فەرموودەی پێغەمبەر(ﷺ) کە سەفینەی خزمەتکاری پێغەمبەر(ﷺ) سەبارەت بە ماوەی خیلافەتی راشیدین گێڕاویەتیەوە کە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت: (الخِلَافَةُ فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ مُلْكٌ بَعْدَ

---

١ - تاريخ الإسلام للذهبي، ج4، ص 6.

٢ - تاريخ الإسلام للذهبي، ج4، ص 5.

ذَلِكَ)[١] واته:(خیلافەت لە ئوممەتەکەمدا سی ساڵ دەبێت، دواتر دەبێتە پاشایەتی).

ماوەی خیلافەتی حەسەنیش حەوت مانگ و شتێك بوو،[٢] هەرچەندە رای تر هەیە دەڵێت شەش مانگ یان حەوت مانگ یان هەشت مانگ.

دەسەڵاتداری موعاویەش سەرەتای پاشایەتی بوو و موعاویە بوو بە یەکەم پاشای موسڵمانان و چاکترینی پاشایانی موسڵمانیش بوو.[٣]

حەسەن زۆربەی ئەوەی هەیبوو لە ڕێی خوادا دەیبەخشی، عەلی کوڕی زەید دەڵێت حەسەن سێ جار لەپێناو خوادا چی هەبووە کردوویەتی بە دوو بەشەوەو بەشێکی بەخشیوە.

هەروەها دەڵێت حەسەن نزیکەی پانزە حەجی کردووە کە پیادە –لە مەدینەوە– چووە و ئەو حەجەی کردووە.[٤]

---

١ - سنن الترمذي، الجامع الصحيح، الرقم 2246، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 21447، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 6330، صحيح ابن حبان، الرقم 7069، المستدرك على الصحيحين، الرقم 4680، صححه الألباني في الجام الصغير و زيادته، الرقم 5568 و في السلسلة الصحيحة، الرقم 459.

٢ - سير أعلام النبلاء، ج3، ص 263.

٣ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 19.

٤ - المنتظم لابن الجوزى، ج5، ص 225.

حەسەن کە چوویەوە مەدینە جار جارە سەردانی موعاویەی دەکرد، جارێك کە سەردانی موعاویەی کرد، موعاویە پێی وت ئەی حەسەن دیاریەکت پێ دەدەم کە کەس پێش من بە کەسی نەدابێت، ئەوەبوو چوارسەد هەزاری پێدا.[١]

ساڵانە حەسەن دەچوو بۆ لای موعاویەو سەد هەزار درهەمی وەردەگرت، ساڵێکیان حەسەن نەچوو، ئەوەبوو موعاویەش پارەکەی بۆ نەنارد، بۆیە حەسەن داوای کرد پەڕەی بۆ بێنن تا نامەیەك بنووسێت بۆ موعاویەو پێی بڵێت، بەڵام خەوی لێکەوت و پێغەمبەری خوای(صلى الله عليه وسلم) بینی کە گلەیی لێکرد چۆن داوا لە بەندەیەك دەکەیت و لە خوا داوا ناکەیت، ئەویش وتی ئەی چی بکەم ئەی پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم)؟ ئەویش نزایەکی فێر کرد تا بیڵێت، حەسەنیش هەستا و ئەو نزایەی دەخوێند، هێندەی نەبرد کە بە موعاویە وترابوو حەسەن ئەمساڵ نەهاتووە، ئەویش فەرمانی کرد دووسەد هەزار درهەمی بۆ بنێردرێت.[٢]

---

١ - سير أعلام النبلاء، ج3، ص 154.

٢ - تأريخ دمشق، ج13، ص 166.

ژنهێنانەکانی حەسەن(رضي الله عنه)

مەسەلەیەك كە سەبارەت بە حەسەنی کوڕی عەلی هاتووەو وەك گومانێك لەسەر ژیانی هاتووە، مەسەلەی ژنهێنانەکانیەتی، بەجۆرێك لە چەند سەرچاوەدا هاتووە کە حەسەن نزیکەی حەفتا ژنی هێناوەو زوو زوو ژنی تەڵاقداوە، تەنانەت وای لێهاتبوو عەلی بە خەڵکی کووفەی دەوت ژن مەدەن بە حەسەن چونکە کەسێکە زوو ژن تەڵاق دەدات،[1] کەسێك هەستا و وتی بەخوا هەر ژنی پێدەدەین، کامی پێ باش بوو با بیهێڵێتەوەو کامی پێ باش نەبوو با تەڵاقی بدات.[2]

ئەمە لە چەند روویەکەوە جێی گومانی زۆرەو قبووڵ نەکراوە:

یەکەم: حەسەنی کوڕی عەلی ئەو کەسەیە کە پێشتر باسمان کرد پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) چەندە خۆشی ویستووەو فەرموویەتی گەورەی گەنجانی بەهەشتەو خوای گەورە دەیکاتە هۆی رێکخستنی نێوانی دوو دەستەی موسڵمانان و سەییدە، جا کەسێکی وا گەورە ناگونجێت کەسێك بێت هەردەم سەرقاڵ بووبێت بە ژنهێنانەوە.

١ - مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 15623.

٢ - تاريخ الإسلام للذهبي، ج4، ص 36-37.

ئەگەر حەسەن ئەوەندە ژنی بهێنایە دەبوو هیچ نا ناوی سی چل منداڵ و ژنی بهاتایە، چونکە لە حەفتا ژن تەنها پانزە منالێك ناکەوێتەوە، یان ئەگەریش منداڵی نەبوایە هیچ نا ناوی چارەکێکی ژنەکانی دەهات، چونکە هەموان حەزیان کردووە بۆ چوونەوە سەر بنەماڵەی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) پەیوەستی خێزانییان لەگەڵ ئالوبەیت باس بکەن، ئەگەر ئەو رێژەی ژنهێنانە هەبوایە حەتمەن باس دەکران.

سێیەم: ئەو چەند گێڕانەوە کەمەی لەو بارەوە هاتون هەموویان لە سەرچاوە دیارەکانی فەرموودەو کتێبە جێباوەڕەکاندا بوونیان نیەو لەو کتێبانەشدا کە هاتون بە وتی و وتیان و بە بابەتێکی لاوەکی وەك گێڕانەوەیەك هێنراون.

چوارەم: تەمەنی حەسەن زۆر نەبووە، چونکە تەمەنی نەگەیشتوەتە پەنجا ساڵ، هەر بیست ساڵێکی چووە بۆ ماوەی منداڵی، چەند ساڵێکی سەرقاڵ بووە بە چارەسەری فیتنەی سەردەمی خەلیفە عوسمانی کوڕی عەففان و دواتریش کێشەکانی سەردەمی خەلیفە عەلی کوڕی ئەبووتالیبەوە، دواتریش سەرقاڵی ئیشی خیلافەت و کێشەی بەیعەت و خەڵکی عێراق و شام و رێککەوتن لەگەڵ موعاویە بووە، جا دەکرێت بەو کەمە ماوەی بۆی ماوەتەوە ئەو هەمووە ژنەی هێنابێت؟ ئەگەر وا بوایە

ئێستا هەموو سەرچاوەکان بەشی زۆرینەی ژیانی حەسەنیان تایبەت دەکرد بەو مەسەلەیەوە.

بۆیە پێم وایە مەسەلەی ئەو ژنهێنانە زۆرە دەستێکی بە ئامانجە بۆ لێدانی کەسایەتیە گەورەکانی ناو هاوەڵان بەتایبەت نزیکانی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم)، بەتایبەتتر حەسەن کە گەورەی گەنجانی بەهەشت و سەییدی ئوممەت و هۆی یەکڕیزی موسڵمانان بووە، تا بڵێن لەبەر ئارەزووبازی ڕێککەوتنی کردووەو گومان بخەنە سەر دڵسۆزی و گەورەیی کارەکەی.

منداڵەکانی حەسەنی کوڕی عەلی(رضي الله عنه)

حەسەن: ئەم کوڕەی لە خەولەی کچی مەنظور بوو.[١]

عەبدوڵا: ئەم منداڵەی لەگەڵ حوسەینی مامیدا لە کەربەلا شەهید بوو.

زەید: ئەم کوڕەی لە ئوم بەشیری کچی ئەبی مەسعوود بوو.[٢]

ئەبووبەکر: ئەمەشیان لەگەڵ حوسەینی مامی شەهید بوو.[١]

---

١ - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص 319.

٢ - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص 318.

طەلحە: ئەم منداڵەی لە ئوم ئیسحاقی کچی طەلحە بوو.[٢]

قاسم: ئەم منداڵەی لەگەڵ حوسەینی مامیدا شەهید بوو.[٣]

عەمر، حوسەین، عوبەیدوڵا، عەبدوڕەحمان، موحەممەد، جەعفەر، حەمزە.[٤]

ئەمەش بەڵگەیەکی ترە کە حەسەن هیچ نەیاری و کێشەیەکی نەبووە لەگەڵ خەلیفە راشیدینەکاندا، چونکە ئەگەر رق و دژایەتی هەبوایە لەگەڵیان هەڵنەدەسا ناوی منداڵی بنێت ئەبووبەکر.

١ - ابن حزم الأندلسي، جمهرة العرب، ط3، دار الكتب العلمية(بيروت-2003)،ج1، ص 39.

٢ - جمهرة العرب لابن حزم الأندلسي، ج1، ص 39.

٣ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 185.

٤ - جمهرة العرب لابن حزم الأندلسي، ج1، ص 39.

کۆچی دوایی حەسەنی کوڕی عەلی

یەکێکی تر لە مەسەلە هەستیارەکان سەبارەت بە ژیانی حەسەن بریتیە لە جۆری مردنەکەی حەسەن، چونکە لە چەند سەرچاوەیەکدا هاتووە کە حەسەن ژەهرخوارد کراوەو بەهۆی ئەو ژەهرەوە مردووە، ئەوەتا ئیبن حەجەر هێناویەتی کە حەسەن لە سەرەمەرگیدا وتوویەتی من چەند جار ژەهرخوارد کراوم، بەڵام هیچکام وەك ئەم ژەهرەی ئەمجارە نەبوو، حوسەین هات بۆ لای و وتی کێ ژەهرخواردی کردیت؟ ئەویش ئامادە نەبوو بڵێت کێیە،[1] ئەیوت بۆ چیتە؟ بۆ ئەوەی بیکوژیت؟حوسەین وتی بەڵێ، حەسەن وتی ئەگەر ئەوە بێت گومانم بۆی ئەچێت ئەوە سزای خوا زۆر سەختترە، ئەگەریش ئەو نەبێت حەز ناکەم بە ناحەق بکوژرێت.[2]

یان گێڕانەوەیەکی تر هاتووە کە دەڵێت یەزیدی کوڕی موعاویە بە جەعدەی ژنی حەسەنی وت حەسەن ژەهرخوارد بکە با بمرێت، دواتر خۆم بەهاوسەرت دەگرم، کاتێك ئەوەی کرد و حەسەن مرد یەزید وتی ئێمە بۆ حەسەن تۆمان پێ باش نەبوو ئێستا بۆ خۆمان.[3]

---

١ - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص 73.

٢ - مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 36675.

٣ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 43.

ئیبن کەثیر دەڵێت بە رای من ئەو گێڕانەوە راست نیە، چ ئەوەی بە ناوی یەزیدەوە هاتووە کە وای کردبێت، چ ئەو گێڕانەوەی بە ناوی موعاویەوە هاتووە کە فەرمانی وای کردبێت.[١]

رایەکیش دەڵێت ژنەکەی ژەهری پێداوە لەبەر ئەوەی تەڵاق دراوە بۆیە وایکردووە.[٢]

گێڕانەوەیەکی تر هاتووە کە موعاویە فەرمانی کردووە بە ئەشعەثی خەزووری حەسەن تا بە کچەکەی بڵێت حەسەن ژەهرخوارد بکات، ئیبن تەیمیەش وەڵامێکی یەکلاکەرەوەی دەداتەوەو دەڵێت: ئەشعەثی کوڕی قەیس لە ساڵی چلی کۆچیدا مردووە، بۆیە ناوی نەهاتووە لە رێککەوتنی نێوان حەسەن و موعاویەدا کە بە ساڵی کۆدەنگی ناوبراوە کە ئەویش ساڵی چل و یەکی کۆچیە، ... جا ئەگەر ئەو نزیکەی دە ساڵ پێش حەسەن کۆچی دوایی کردووە ئیتر چۆن ئەم فەرمانەی کرد بە کچەکەی،[٣] بەم پێیە بێت دەبێت ئەشعەث لەناو گۆڕەکەیدا هەستابێتەوەو چووبێت بۆ لای

١ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 43.

٢ - المنتقى من منهاج الإعتدال لأبي عبدالله الذهبي، ج1، ص 266

٣ - المنتقى من منهاج الإعتدال لأبي عبدالله الذهبي، ج1، ص 266.

کچەکەی و پێی وتبێت حەسەن ژەهرخوارد بکات، یان دەکرێت چووبێتە خەوی کچەکەی و پێی وتبێت!!!

ئیبنولعەرەبی سەبارەت بە ژەهرخواردکردنی حەسەن بە پیلانی یەزید دەڵێت: ئەمە لە دوو رووەوە راست نیە، یەکەمیان ئەوەیە کە حەسەن ترسی لەسەر نەبوو چونکە خۆی دەسەڵاتی دابوویە دەست موعاویە، دووەمیش ئەوەیە کە ئەو مەسەلەیە غەیبە وبەس خوا دەیزانێت، ئیتر چۆن دەیدەنەوە پاڵ کەسێك.[١]

ئیبن خەلدوونیش ئەو تۆمەتە بەرپەرچدەداتەوە کە دەڵێت موعاویە فەرمانی وایکردووەو دەڵێت ئەوە قسەڵۆکی شیعەیە و موعاویە پاك و بەدوورە لە شتی وا.[٢]

حەسەن ماوەی چل رۆژ نەخۆش بوو، دواتر لە مانگی رەبیعولئەوەلدا و لە تەمەنی چل و حەوت ساڵیدا کۆچی دوایی کرد.[٣]

پێش مردنی حەسەن حوسەینی بانگ کرد و ئەم وەسیەتەی بۆ کرد:

---

١ - العواصم من القواصم لابن العربي، تحقيق محب الدين الخطيب، ص 160.

٢ - تاريخ ابن خلدون، ط5، دار القلم(بيروت- 1984)، ج2، ص 649.

٣ - المنتظم لابن الجوزي، ج5، ص 226.

(براكەم باوكمان بەر رەحمەتی خوا بكەوێت كە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) وەفاتی كرد خۆی بۆ ئەم بارە–دەسەڵات– دانابوو و هیوای وابوو بۆ ئەو بێت، ئەوەبوو خوا دووری گرت لێی و دایە دەست ئەبووبەكر، كە ئەبووبەكر سەرەمەرگی هات هەمدی حەزی پێكرد، ئەوەبوو هەمدی دوورخرایەوە لێی بەر عومەر كەوت، كە عومەر سەرەمەرگی هات كردی بە شوورا لە نێوان شەش كەسدا كە باوكمان یەكێك بوو لەوان، ئەوەبوو بەر عوسمان كەوت، كە عوسمانیش كوژرا بەیعەتی پێدرا، دوایی ململانێی لەگەڵ كرا تا شمشێری بۆ هەڵكرد و لەسەری جەنگا، بارەكە بۆی لەبار نەبوو و هیچی لێ دەست نەكەوت، سوێند بەخوا وانابینم خوای گەورە پێغەمبەرایەتی و خیلافەتیش لە ناو ئێمیە ئالوبەیتدا كۆبكاتەوە، وادەبینم گەمژەكانی كووفە تۆیش كەم دەگرن و دەرت دەكەن، من داوام لە عائیشە كردووە ئەگەر مردم مۆڵەتم بدات لە ماڵەكەی ئەودا لەلای پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ئەسپەردە بكرێم، ئەویش رازی بووە، دەڵێم لەوانەیە لە شەرمدا وتبێتی بەڵێ و رازی بووبێت، بۆیە ئەگەر مردم برۆ بۆ لای و داوای هەمان شتی لێ بكەرەوە، ئەگەر پێی خۆش بوو ئەوە لە ماڵەكەی ئەودا ئەسپەردەم بكە، گومانم زۆرە كە خەڵكێك نەهێڵن ئەوە بكەیت، جا ئەگەر رێگرییان لێكردیت ئەوا

لەسەر ئەوە لێیان مەپارێزەوەو لەسەری مەڕۆ و لە بەقیع ئەسپەردەم بکە، چونکە لەوێش کەسانی پێشەنگی لێیە).[1]

حەسەن کە باری سەخت بوو وتی بمبەنە دەرەوە با ئاسمانم لێوە دیار بێت، ئەوەبوو بردیانە دەرەوە، حەسەن سەیرێکی ئاسمانی کرد و وتی خوا من لای تۆ چاوەڕێی پاداشتم.[2]

ئیتر دواساتەکانی ژیانی بوو کە حوسەینی برای بەسەرسەریەوە بوو، حوسەینیش بە دڵگرانیەوە ئەیوت برا ئازیزەکەم خۆ تۆ وا دەچیت بەرەو لای پێغەمبەر(ﷺ)-باپیرەمان- و عەلی -باوکمان- و خەدیجە-ی داپیرەمان- و فاتیمە-ی دایکمان- و قاسمو طاهیری خاڵوانت و حەمزەو جەعفەری مامت، حەسەنیش پێی وت ئای برا ئازیزەکەم، وا دەچمە بارێکەوە کە خوا دایناوە هیچکات باری لەو جۆرەم نەدیوە، بڕێ دروستکراوی خوا ئەبینم کە هیچکات شێوەی وەك ئەوانەم نەدیوە، ئیتر حوسەین خۆی پێ ڕانەگیرا و دەستی کرد بە گریان.[3]

---

١ - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 391-392.

٢ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 43.

٣ - تأريخ دمشق، ج13، ص 286.

حەسەنی کوڕی عەلی لە ساڵی چل و نۆی کۆچیدا وەفاتی کرد، راش هەیە دەڵێت لە ساڵی پەنجاو یەکی کۆچیدا بووە،[١] رایەکیش دەڵێت لە ساڵی پەنجای کۆچیدا وەفاتی کردووە،[٢] ئیبن کەثیر دەڵێت رای راستتر ئەوەیە کە لە ساڵی چل و نۆی کۆچیدا وەفاتی کردووە،[٣] هەروەك ئیبن خەلدوونیش هەمان رای هەیە.[٤]

ئەسپەردەکردنی حەسەن

سەبارەت بە پرسی ئەسپەردەکردنی حەسەنیش کێشە هەیە، چەند گێڕانەویەك هاتووە کە حەسەن داوای کرد لە حوسەین با لەلای پێغەمبەر(ﷺ) ئەسپەردە بکرێت، ئەگەر زانی کێشەی لێدەکەوێتەوە ئەوا با لە بەقیع ئەسپەردە بکرێت، ئەوەبوو کاتێك ویستی لە لای پێغەمبەر(ﷺ) ئەسپەردەی بکات ئومەویەکان رازی نەبوون، بۆیە جابیر بە

١ - تاريخ ابن خلدون، ج2، ص 649.

٢ - المنتظم لابن الجوزي، ج5، ص 226.

٣ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 45.

٤ - تاريخ ابن خلدون، ج2، ص 649.

حوسەینی وت با فیتنە نەکەویتەوەو لە بەقیع ئەسپەردەی بکە، ئەوەبوو لە بەقیع ئەسپەردە کرا، کاتێك ئەسپەردە کرا لەتاو قەرەباڵغیدا بەقیع کەسێکی تری نەدەگرت و هەموان دەگریان.[١]

وەك پێشتریش لە وەسیەتەکەی حەسەندا بۆ حوسەینی برای هێنامان حەسەن داوای کردبوو لەلای پێغەمبەر(ﷺ) ئەسپەردە بکرێت ئەگەر هاتوو عائیشە رازی بوو، ئەگەریش خەڵکەکە رێگر بوون ئەوا با لە بەقیع ئەسپەردەی بکات و لەسەر مەسەلەکە نەڕوات، بۆیە کاتێك حەسەن مرد، لەسەر وەسیەتی خۆی حوسەین چوو بۆ لای عائیشەو داوای لێکردەوە کە حەسەنی برای لای پێغەمبەر(ﷺ) ئەسپەردە بکرێت، ئەویش رازی بوو و وتی باشە، بەڵام مەڕوان کە ئەمەی بیست وتی سوێند بەخوا نابێت حەسەن لەوێ ئەسپەردە بکرێت، نەیانهێشت عوسمان لەوێ ئەسپەردە بکرێت و ئێستا ئەمان دەیانەوێت حەسەن لەوێ ئەسپەردە بکەن؟ کە حوسەینیش ئەم قسەی بیست بە چەکەوە هاودەم بە چەندێکی تر چوو، مەڕوانیش خۆی ئامادە کرد، کە ئەبووهورەیرە بیستی بارەکە گەیشتوەتە ئەوە وتی

---

١ - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 44.

سوێند بەخوا ئەوە ستەمێکە لە حەسەن دەکرێت، دەبێت رێ بدرێت لەگەڵ باوکیدا(واتە مەبەستی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بوو) کفن بکرێت، ئەو کچەزای پێغەمبەرە(صلى الله عليه وسلم)، ئینجا چوو بۆ لای حوسەین و قسەی لەگەڵ کرد و سوێندی دا وازبهێنێت، وتی مەگەر براکەت نەیوت ئەگەر زانیت جەنگی لێدەکەوێتەوە ئەوا بمبەنەوە بۆ گۆڕستانی موسڵمانان؟ بۆیە زۆر لێی پاڕایەوە تا حوسەین رازی بوو و حەسەنیان برد لە گۆڕستانی بەقیع ئەسپەردەی بکەن، حوسەین حەزی دەکرد خۆی نوێژی مردوو لەسەر تەرمی حەسەنی برای کرد، بەڵام سەعیدی کوڕی عاصی والی مەدینەی پێش خست و وتی ئەگەر سوننەت نەبوایە تۆم رانەدەسپارد بۆ ئەو بەرنوێژیە، سەعیدی کوڕی عاصیش کە ئەمیری مەدینە بوو ئامادەی مەراسیمی نوێژ و ئەسپەردەکردنی تەرمی حەسەن بوو، هەروەها خالیدی کوڕی وەلیدیش ئامادەی مەراسیمی ئەسپەردەکردنەکەی بوو، گۆڕەکەی حەسەن لەپاڵ گۆڕی فاتیمەی دایکیدا بوو.[١]

---

١ - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 392.

بەو جۆرە دەبینین لەوەشدا ستەم کرا لە حەسەن کە ڕێگری کرا لە بەدیهێنانی وەسیەتەکەی، هەرچەندە هەم دایکی باوەڕداران عائیشە رازی بوو لە ماڵەکەیدا ئەسپەردە بکرێت، هەم وەسیەتەکەی شەرعی بوو، هەم وەك ئەبووهورەیرە شایەتی بۆ دا مافێکی رەوای بوو لای باپیرەی ئەسپەردە بکرێت و نەدەبوو ڕێگری لێ بکرایە، بەڵام حەسەن لە دوا ساتەکانی ژیانیشیدا ڕێی کرانەوەی دەرگای فیتنەی داخست و داوای لە حوسەینی برای کرد لەبەر حەز و ماف و وەسیەتێکی ئەم نەهێڵێت فیتنەو ئاشووب سەرهەڵبدات و ڕێی جەنگ هەڵگیرسان نەدات، لەوەشدا حوسەین زۆر دڵگەرم بوو، بەڵام ئەبوو هورەیرە بێداری کردەوە لە ئەگەری ڕوودانی فیتنەو وەسیەتەکەی حەسەنی بیرهێنایەوە کە پێی وتبوو ئەگەر زانیت جەنگی لێدەکەوێتەوە ئەوا وازبهێنەو بمبە لە گۆڕستانی بەقیع ئەسپەردەم بکە.

بەراستی حەسەنی خۆشەویستی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) تاکە ساتەکانی خۆشی ژیانی لە سەردەمی منداڵی خۆیدا بەسەربرد، ئەو کاتەی کە لە لای باپیرەی بوو، لای پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم)، گەرمەی تافی لاوی حەسەن سەرەتاکانی ناخۆشی و فیتنەی نێوان موسڵمانان بوو، کاتی شەهیدکردنی عوسمان و جەنگەکانی دژ بە باوکی و شەهیدکردنی باوکی و کێشەی بەیعەتی خۆی و

ناکۆکی لەگەڵ موعاویە و وازهێنانی لە دەسەڵات، دواجاریش ژەهرخواردکردنی و بێبەشکردنیشی لە گۆڕێك بە دڵی خۆی، بەڵام بەهەرحاڵ ئەو دنیای بەجێدەهێشت بەرەو بەهەشت، تا لە بەهەشتدا بەپێی ڕێنمایی خوایی ببێتە گەورەو سەردەستەی گەنجانی بەهەشت، تا بگاتەوە بە باوك و دایك و باپیرەو داپیرەی، خوا لێی رازی بێت، سوێند بەخوا خۆشمان دەوێت وەك چۆن پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) خۆشی دەویست.

بۆ بەرچاورروونی خوێنەری بەڕێز، ئەو پرسانەی لە ژیانی حەسەنی کوڕی عەلیدا جێی کێشەو مشتومڕن و لێرەدا هەوڵمان داوە قسەیان لەسەر بکەین بریتی بون لەمانە:

یەکەم: هەڵوێستی خەلیفە راشیدینەکان و هاوەڵان بەرامبەر بە حەسەن کە هەڵوێستی خۆشەویستی و یەکویستی بووە.

دووەم: جۆری بەشداری حەسەن لە فیتنەی کوژرانی عوسماندا کە تا شەهیدبوونی عوسمانیش بەرگری لێدەکرد.

سێیەم: بەشداری حەسەن لە جەنگەکانی جەمەل و صفیندا.

چوارەم: بەیعەتپێدانی حەسەن و ڕەوایی خیلافەتەکەی کە بە دەقی فەرموودە سەلمێنراوە.

پێنجەم: ڕێککەوتنی حەسەن لەگەڵ موعاویە کە لە لاوازیەوە نەبووەو تەنها لە پێناو خوادا بووەو بە دەقی فەرموودەش ڕاستی نیاز و هەوڵەکەی سەلمێنراوە.

شەشەم: هێنانی وردەکاری ڕێککەوتنەکەو ڕاستی گرنگترین خاڵەکانی.

حەوتەم: مەسەلەی ژنهێنانەکانی حەسەن و وەڵامی گومانەکان لەسەری.

هەشتەم: مەسەلەی ژەهرخواردکردنی حەسەن و تۆمەتبارکردنی موعاویەو یەزید و خستنەبەرباسی ئەو مەسەلەیە.

نۆیەم: پرسی ئەسپەردەکردنی تەرمی حەسەن و کێشەکان لەسەری.